L-IMNARA

UNIVERSITY OF MALTA
MELITENSIA
MAIN LIBRARY

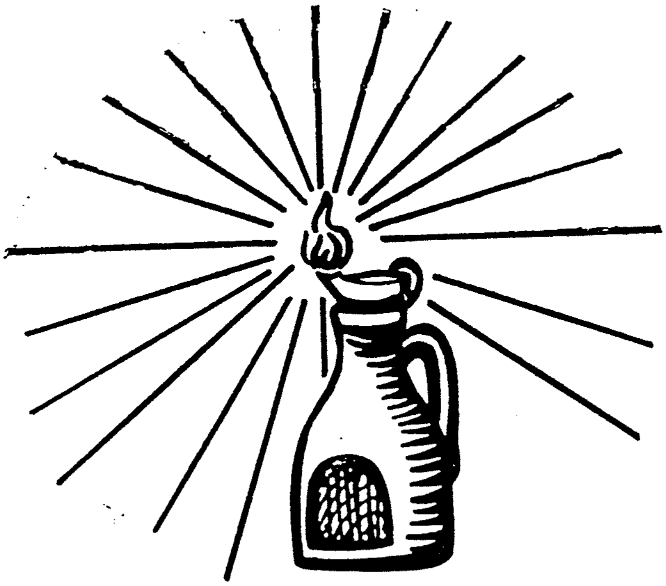

GĦAQDA MALTIJA TAL-FOLKLOR

IL-ĦAMSA U GĦOXRIN SENA TA' PUBBLIKAZZJONI

Vol. 7 Numru 1 2002 Ħarġa Numru 26

L-IMNARA

Vol. 7 Numru 1 **2002** **Ħarġa Numru 26**

IL-ĦAMSA U GĦOXRIN SENA TA' PUBBLIKAZZJONI

WERREJ

Flus "Maltin", kejl u qisien	Ġużi Gatt	2
The *Ċuqlajta* during Holy Week	Anna Borg Cardona	6
Il-Muxrabija, wirt l-Islam fil-Gżejjer Maltin	C.J.Jaccarini	17
Polydactylism in folklore	Angelo Dougall	23
Nicknames in 19th century Gozo	C.Savona-Ventura	26
Il-wegħda mal-qaddisin	Arthur Grima	28
Is-siġġijiet tal-knisja	Guido Lanfranco	30
Il-kebbies tal-fanali f'Wied il-Għajn	George Cilia	33
Laqmijiet mill-Birgu	Anton Attard, Paul & Agnes Bezzina, Lorenzo Zahra	35
Kumitat u attivitajiet ta' l-Għaqda Maltija tal-Folklor		43
Xogħolijiet ta' dan l-aħħar minn membri ta' l-Għaqda Maltija tal-Folklor		45
Apprezzament: Rafel Bonnici Calì		49
Membri effettivi 2002		50

Bullettin ta' l-Għaqda Maltija tal-Folklor. Joħroġ darba fis-sena. L-opinjonijiet li jidhru hawn m'humiex neċessarjament dawk ta' l-Għaqda jew ta' l-Editur, jekk ma jkunx hekk speċifikat.

Indirizz ta' l-Editur: 78, Triq San Trofimu, Tas-Sliema, SLM 02

UNIVERSITY OF MALTA MELITENSIA MAIN LIBRARY

FLUS "MALTIN", KEJL U QISIEN

Ġużi Gatt

Il-lista ta' kotba li nkitbu fuq l-istorja tal-valuta legali, il-flus u l-muniti użati f'Malta matul is-sekli, minn żmien il-Feniċi sa żmienna, issa hi twila mhux ħażin. Ħafna mill-kitba li ġiet ippubblikata tixhed riċerka kbira u għarfien vast fuq is-suġġett. (1) B'xorti ħażina però, li kellu wieħed ifittex fiha xi tagħrif fuq flus "Maltin" bħal m'huma, ngħidu aħna, l-IRBIEGĦI u l-ĦABBA, x'aktarx li jibqa' b'xiber imnieħer. Dan x'aktarx hu marbut mal-fatt li l-istorja ta' dawn il-muniti tmur lura għaż-żmien ta' qabel il-miġja tal-Konti Ruġġieru f'Malta. Jiġifieri tmur lura għal żmien li, għal ħafna storiċi Maltin, hu żmien mudlam u bil-kemm mhux ukoll xi ftit perikoluż biex toqgħod tbagħbas fih.

Is-seba' seklu w.K. (wara Kristu) ra t-twelid fid-dinja ta' reliġjon "ġdida" - l-Islam. F'medda ta' ftit snin, din ir-reliġjon rebħet il-peniżola kollha ta' l-Għarabja, imxiet lejn il-Lvant u waslet sal-fruntieri ta' l-Indja, imxiet lejn il-Punent, qasmet il-Baħar l-Aħmar, rebħet l-Egittu, u sas-sena 696 w.K. ħadet ukoll dik l-art li kienet tissejjaħ "l-Ifriqija"; li hi bejn wieħed u ieħor it-Tuneżija ta' llum. L-ewwel mexxejja li għamlu isem fit-tmexxija ta' l-Ifriqija kienu dinastija ta' nies imsejħa l-GĦALIEBA (Aghlabids). Dil-kelma ġejja mill-għerq tal-verb Malti "għeleb/jegħleb", bħal meta tgħid, ngħidu aħna, li keffa tal-miżien "tegħleb" lill-oħra. Il-laqam "l-Egħleb" kien ingħata lil wieħed mill-fundaturi tagħhom u jfisser: "Dak tal-maġġoranza; dak li għandu l-fehma (jew il-konsensus) li tegħleb il-fehmiet l-oħra". L-Għalieba spiċċaw biex minbarra l-Ifriqija rebħu wkoll lil Sqallija u, magħha, fis-sena 869 jew 870 w.K. rebħu wkoll lil Malta.

Kienu wkoll l-Għalieba li, fl-ewwel għexieren ta' snin tas-seklu disgħa w.K., ħolqu l-irbiegħi. (2) Fi żmienhom, l-ogħla munita tad-deheb kienet id-DINAR. Kienet teżisti l-munita ta' nofs dinar, li kienet tissejjaħ "*nisf dinar*", u munita bil-valur ta' terz ta' dinar imsejħa "*tult dinar*" (għax wieħed minn *tlieta*). Imma l-Għalieba ħolqu l-kwart ta' dinar, u peress li kwart hu wieħed minn erbgħa, sejħu l-munita IRBIEGĦI. Għalkemm ħareġ għall-ewwel darba fl-Afrika ta' Fuq, l-irbiegħi maż-żmien beda jiġi stampat ukoll fi Sqallija Misilma. Fil-fatt, fi Sqallija ġie stampat fi "kwantitajiet kbar". (3) Peress li Sqallija Islamika kienet iċ-ċentru ta' kummerċ kbir bejn l-Afrika ta' Fuq u l-Italja, l-irbiegħi iddomina l-kummerċ kollu tal-pajjiżi taċ-ċentru tal- Mediterran. (4) Sar qisu d-dollaru tal-lum. Tant hu hekk li l-bliet Taljani ta' Amalfi u Napli, li dak iż-żmien kienu għadhom fil-bidu u ma kinux iħabbtuha mal-qawwa tal-kummerċ Mislem, stampaw il-munita tagħhom bħala kopja preċiża ta' l-irbiegħi Sqalli/Għarbi. (5) It-Taljani sejħu din il-munita *Tari*, jew *Tari d'oro.*

Aktar tard, peress li kif jgħid il-Malti "Iż-żmien itul u l-qarn idur", meta l-affarijiet inbidlu u kienu l-ibliet Taljani ta' Genoa, Pisa, u Venezja li ddominaw il-kummerċ

---

(1) Ara, ngħidu aħna, l-ktieb: *Currency In Malta*, ta' Joseph C. Sammut, Malta, 2002.
(2) "Dinar." *Encyclopaedia of Islam*, It-2 Ediz., 297-298.
(3) Maurice Lombard, *Espaces et reseaux du haut moyen age*, Pariġi: Mouton, 1972, pġ. 19-20
(4) Leonard C. Chiarelli, *Sicily During the Fatimid Age*, Teżi tal-Ph. D mill-Universita ta' Utah, l-Istati Uniti, 1986. pġ. 174
(5) Maurice Lombard, *Espaces et reseaux du haut moyen age*, Pariġi: Mouton, 1972, pġ. 19

ta' żmienhom, u Malta nħakmet minn mexxejja ġodda, dawn il-mexxejja l-ġodda ġew Malta bit-*tari d'oro*. Imma missirijietna lil dil-munita għarfuha mill-ewwel. U baqgħu jsejħula b'isimha oriġinali: "l-irbiegħi". L-irbiegħi kien tagħhom daqs kemm kien tagħhom l-ilsien Malti. Niesna baqgħu jikkalkulaw bl-irbajja' sas-16 ta' Mejju, 1972, meta Malta qalbet għas-sistema deċimali. Jien għadni niftakar sew it-tmintax irbiegħi (2s 6d).

Id-dinar, u allura anke l-irbiegħi, kien jinqasam f'ĦABBIET. (6) Li kellek issarraf tmintax irbiegħi f'soldi ssib li għandek 30 sold (xelin kien fih 12-il sold). Tletin sold iġibu 360 ħabba (sold fih 12-il ħabba). Jekk taqsam 360 bi tmintax, jiġu 20. L-irbiegħi kien fih 20 ħabba, u kien ilu b'dak il-valur mill-inqas sa mis-seklu ħmistax. (7) Il-ħabba kienet ukoll tinqasam f'muniti iżgħar minnha. Nofs ħabba kienet tissejjaħ XGĦIRA (8) . Jiġifieri ħabba kienet tiswa żewġ xgħiriet, għalkemm dil-kelma f'Malta intnesiet u ma ġiet irreġistrata f'das-sens ta' frazzjoni ta' ħabba fl-ebda dizzjunarju.

Id-dinar kien munita tad-deheb. Imma mill-istorja ta' Sqallija nafu li fi żmienu kien hemm ukoll il-munita tal-fidda. Din kienet tissejjaħ DIRHEM. Fil-Malti, id-dirhem jissemma biss fil-kotba tal-Bibbja ta' P.P. Saydon, imma dil-munita kienet komunissima fi Sqallija ta' qabel il-Konti Ruġġieru (9), u peress li issa qed jibda jidher ċar li Malta fi żmien l-Għarab kienet ukoll meqjusa bħala parti minn Sqallija, hu loġiku li d-dirhem kien magħruf sewwa f'Malta wkoll. Id-dirhem kien jinqasam f'sittax-il ĦARRUBA. Din il-ħarruba, li wkoll tissemma ħafna fl-istorja medjevali ta' Sqallija, kienet munita oħra tal-fidda. (10) Meta kont żgħir ommi kienet tgħidli, "Mela l-flus ħsibthom żerriegħa tal-ħarrub?" Jidher li d-dirhem kien jinqasam ukoll f'munita li kienet tiswa wieħed minn tnax (1/12) ta' dirhem, għalkemm l-isem ta' dil-munita ma' jidhirx li hu magħruf. (11)

Fiż-żmien meta l-valuta legali uffiċjali f'Malta kienet id-dinar, l-irbiegħi u l-ħabba, (jiġifieri qabel il-Konti Ruġġieru), jidher li kien hawn ukoll sistema ta' qisien u kejl. Xi wħud mill-ismijiet ta' din is-sistema ta' kejl għadhom magħrufa sew minn ħafna minna. L-istess ismijiet kienu użati fuq medda kbira ta' art, mis-Sirja u l-Iraq, sa l-Eġittu, Sqallija, u mit-Tuneżija sal-Marokk. (12) Il-qisien li se nagħtu huma skond kif inhu magħruf li kienu fil-Medju Evu fil-Lvant Nofsani u l-Afrika ta' fuq (13) u mhux kif kienu f'Malta fl-aħħar żminijiet li kienu għadhom jintużaw.

IS-SUBGĦA (bl-Għarbi el-Isbagħ) kien it-tul ta' bejn iż-żewġ għekiesi tas-subgħa l-werrej. 24 subgħa kienu jagħmlu DRIEGĦ (diragħ), li kien it-tul mill-minkeb sal-ponta tas-subgħa l-fustani. 4 dirgħajn kienu jagħmlu QAMA, jew it-tul ta' bejn il-ponot tas-swaba' tan-nofs ta' dirgħajn miftuħin beraħ. 5 qamiet kienu jagħmlu QASBA (għalkemm it-tul ta' din kien ivarja, imma bejn wieħed u ieħor kien ta'

(6) "Habba." *Encyclopaedia of Islam*, It-2 Ediz., Leiden, Brill, 10-11
(7) Stanley Fiorini, *The Mandati Documents at the Archives of the Mdina Cathedral, Malta, 1473-1539*, Malta, 1992. Ara paġna *lxi* taħt "grano".
(8) "Habba." *Encyclopaedia of Islam*, It-2 Ediz., Leiden, Brill, 10-11
(9) Paul Balog, "*Fatimid Glass jetons: Token currency or coin-weights?*" fil- *Journal of the Economic and Social History of the Orient XXIV* (1981): pġ. 108.
(10) Ibid.
(11) Leonard C. Chiarelli, *Sicily During the Fatimid Age*, Teżi tal-Ph. D mill-Universita ta' Utah, l-Istati Uniti, 1986. pġ. 176-177
(12) "Misaha", *Encyclopaedia of Islam*, it-2 Ediz., Leiden, Brill, 137-138
(13) Ibid.

erba' metri. (14) Mela l-kelma "qasba", użata bħala kejl, hi qadima ħafna, u m'għandux għalfejn jingħad li tista' tkun "kalk" tal-kelma Sqallija "*canna*" (15). Anzi, hi l-kelma "*canna*" li hi kalk tal-kelma "qasba", l-istess bħal fil-każ ta' l-irbiegħi u t-*tari*.

Qisien oħra: Il-QABDA kienet il-wisa' ta' l-erba' swaba' l-weqfin ta' l-id. Ix-XIBER kien il-wisa' ta' bejn is-subgħa l-kbir u s-subgħa ż-żgħir ta' id miftuħa beraħ, u l-FITER (bil-Malti ngħidu "fitel") kien il-wisa' ta' bejn is-subgħa l-kbir u s-subgħa l-werrej.

Fiż-żminijiet li qegħdin nitkellmu fuqhom, ġidek kien jitkejjel skond kemm għandek art; u l-aktar art importanti ma kenitx dik li hi tajba għall-vilel u d-djar, imma dik li hi tajba għar-raba'. Mela ried ikun hemm ftehim fuq kif wieħed ikejjel l-art. Dal-ftehim kien importanti mmens għax bih mhux biss stajt tqis ġidek imma t-tmexxija tal-pajjiż setgħet ukoll tqis u tkejjel it-taxxi li għandek tħallas fuq ġidek. Għalkemm is-sistema tat-taxxi dejjem tkun ikkumplikata, imma fis-sempliċità tagħha, fi żmien l-Għalieba, is-sistema ta' ħlas fuq l-art kienet din: Jew tħallas persentaġġ, tant fil-mija, ta' l-uċuħ li joħorġu mir-raba' tiegħek (jew tal-valur tagħhom); jew tħallas somma flus kull tant raba' li għandek. (16) L-ewwel sistema kienet magħrufa bħala l-GĦEXUR. Tħallas għaxra fil-mija tal-uċuħ, jew il-valur tal-prodott li joħroġ mir-raba' tiegħek. It-tieni sistema kienet tissejjaħ iż-ŻEWĠ, għax kienet imsejsa fuq il-kejl ta' kemm art kont tista' taħrat b'moħriet taż-żewġ, f'ġurnata. Tant hu hekk li kien hemm min kien isejħilha ŻEWĠ IL-BAQAR. (17) Wieħed kien iħallas tant flus għal kull tant raba' li għandu u l-kejl kien mibni fuq kemm art stajt taħrat b'moħriet miġbud minn żewġ baqriet (jew gniedes) f'ġurnata. L-ammont tal-flus li sid l-art kien iħallas lill-gvern kien jissejjaħ il-ĦARAĠ, filwaqt li l-ammont li min jaħdem l-art kien iħallas lis-sid kien jissejjaħ il-QBIELA, għax kien ammont maqbul bejn sid l-art u min jaħdimha.

Fil-każ ta' l-art li l-ħlas fuqha kien isir bil-persentaġġ, ukoll kien hemm differenza bejn il-ħlas li sid l-art jagħmel lill-gvern (l-għexur), u l-ħlas li sid l-art jitlob minn min jaħdimha. Skond m'hu magħruf minn pajjiżi oħra ta' madwarna, jidher li l-qbiela fi flus kienet titħallas l-iktar fuq raba' li kien tajjeb għall-ħxejjex ta' l-ikel, l-iktar it-tagħam, jiġifieri l-qamħ u x-xgħir. Filwaqt illi raba' li minnu kienu joħorġu uċuħ "kummerċjali" bħal m'hu, ngħidu aħna, l-qoton, kont trid tħallas għalih b'sistema ta' persentaġġ mill-wiċċ li joħroġ. Ta' dan x'aktarx li għad għandna tifkira fil-qawl li jgħid:

Il-qoton mill-fiddien,
Joħroġ bil-kejjiel u bil-wiżżien.

Jiġifieri li mill-"fiddien" il-qoton jiżnuhulek u jkejluhulek biex jaraw kemm se jiħdulek minnu. It-tifsira tal-kelma "fiddien" bħala ammont ta' raba' li fuqu trid tħallas b'tant fil-mija tal-prodott, tinstab żgur fl-Eġittu. (18)

---

(14) ***Naval Intelligence Division, Admiralty Handbook, Syria***, Londra 1943.
(15) Joseph M. Brincat, Il-Malti Elf Sena Ta' Storja, Il-Pjeta', 2000: pġ. 119
(16) Talbi Muhamed, *Emirat Eghlabide*, pġ. 160-161
(17) Al-Nuwayri, *Nihayat il-Arab*, 24, 337
(18) Cahen Cl. "Kharadj", *Encyclopaedia of Islam*, it-2 Ediz., Leiden, Brill, pġ. 1032

Sadattant, il-kliem l-ieħor marbut mal-kejl tar-raba' hu użat ukoll bħala kejl ta' "piżijiet" fil-bejgħ u x-xiri tal-ġwież u ż-żrieragħ. Dan għaliex, fil-bidu nett, ir-raġunar kien dan: B'tant żerriegħa, stajt tiżra' tant art; b'kejla ful, tiżra' kejla raba', b'siegħ qamħ, tiżra' siegħ raba'. (19) M'għandniex xi ngħidu, maż-żmien il-kejl kellu jingħata tifsira iżjed preċiża. Wara kollox, siegħ żerriegħa miżrugħ f'raba' bagħli mod, u siegħ żerriegħa miżrugħ f'raba' saqwi mod ieħor.

Is-SIEGĦ kien kejl użat fl-inħawi tal-Ġordan u n-naħa ta' fuq ta' l-Għarabja. Fis-seklu 7 w.K. is-siegħ kien jiswa 4 MDIED (mdied hu l-plural ta' MODD), u 16-il MODD kienu jiswew WISQ (20). Il-kelma "wisq" fil-Malti tal-lum tfisser "ħafna" jew anke "iżżejjed". Imma fin-nisel tagħha kienet tfisser tip ta' kejl. Meta wieħed kien jgħid: "Hawnhekk għandek wisq", kien qisu qed jgħid: "Hawnhekk għandek ħemel", jew "Hawnhekk għandek tunellata", biex juri li għandek ħafna; kwantità kbira.

B'daqsxejn ta' rieda tajba, u meta ma jkunx hemm il-ħsieb li wieħed "jimmitoloġizza", il-lingwa tista' tmexxina biex nixħtu mqar xi ftit dawl fuq żminijiet "mudlama" ta' l-istorja ta' pajjiżna.

Hawn taħt qegħdin nagħtu l-ismijiet tal-qisien ta' qabel id-dħul tas-sistema Ingliża (u qabel id-dħul tas-sistema metrika), u l-kejl li bih il-bdiewa għadhom jitkellmu fuq ir-raba' s'issa. Il-lista ħadnieha mid-dizzjunarju Malti/Ingliż tal-Professur Ġużè Aquilina, żewġ volumi li ħarġu bejn is-sena 1987 u 1990. Id-dizzjunarju jgħid li t-tagħrif ittieħed minn rapport imxandar minn kummissjoni maħtura mill-Gvern biex tistudja l-introduzzjoni ta' sistema metrika f'Malta. Ir-rapport ħareġ fl-1907:

1 Pulzier	-	21.83 mm
1 Xiber	12il pulzier	26.194 cm
1 Fitel	qisu nofs xiber	13.097 cm circa
1 Qasba	8t ixbar	2.095 m
1 Qasba kwadra		4.391 sq. m
1 Kejla		18.735 sq. m
1 Siegħ	10 kejliet	187.254 sq.m
1 Tomna	6 sigħan	0.112 ha
1 Wejba	4t itmiem	0.449 ha
1 Modd	16il Tomna	1.798 ha
1 Xiber kubu		17.971 cm dm
1 Qasba kubu		9.201 cu dm

---

(19) C.E. Bosworth, "Misaha", *Encyclopaedia of Islam*, it-2 Ediz., Leiden, Brill, pġ. 138
(20) E. Ashtor, "Makayil wa Mawazin", *Encyclopaedia of Islam*, it-2 Ediz., Leiden, Brill, pġ. 118

UNIVERSITY OF MALTA MELITENSIA MAIN LIBRARY

THE *ĊUQLAJTA* DURING HOLY WEEK

Anna Borg-Cardona, B.A., L.T.C.L., A.T.C.L.

During Holy Week, ever since the Middle Ages, church bells have customarily been replaced by a wooden clapper or scraper throughout the Christian world. Bells are usually silent from Holy Thursday to the *Gloria* on Holy Saturday. In Malta, during this period, several different types of wooden instruments have traditionally been used.(1) They are all known by the name *ċuqlajta, ċuqlajqa* or *ċoklajta,* irrespective of their type or of their mode of sound production.

Ancient instruments known as *Semanteria,* are still used in Greek Orthodox monastries, as a call for prayer and meals throughout the year. These are not usually used during Holy Week, but are used instead in conjunction with bells to announce the risen Christ. They therefore carry joyful connotations, contrary to those in Malta. The instruments themselves are also substantially differently-shaped constructions which are usually struck manually.(2) Hand twirled ratchets, frequently incorrectly referred to as cog-wheel 'rattles', are also found in Greece, but likewise tend to be connected with the Resurrection rather than with Passion Week. Malta's instruments, though undoubtedly related, carry different associations and do not appear to be *direct* descendants of these Greek idiophones.

Affinities with other instruments

Malta's customs and practices of Holy Week tend to be more strongly influenced by Spain, Southern Italy and Sicily. Some very striking similarities can be found not only in the type of instruments, but also in their traditional use in these areas of the Mediterranean. These can easily be explained historically. Between the years 1282-1530, Malta and Gozo (as well as Sicily) were under Aragonese rule. By the early 15th century a group of prominent families had moved into the islands from Sicily and Aragon. When the Knights of St John arrived in Malta in 1530, there was a continuation of strong Spanish influence. These instruments therefore could very well

have reached the islands directly from Spain as early as the Middle Ages, or via Sicily and Southern Italy, with whom there was constant contact.

In considering the origin of these instruments in Malta, one should not forget that Malta and Gozo were, on occasion, populated by people from Sicily and southern Italy. These inhabitants would have brought their own customs with them. In the pre 1530 years, we know that several Sicilians were exiled to Gozo.(3) Later in 1551, after Gozo's population had been totally depleted by the Turkish invasion, it was re-populated by a number of Sicilians.(4) When the knights decided to build St. Elmo and St. Michael, their was an influx of labourers once again from Sicily.(5) Some years after this, in 1568-69, when the knights were building the fortifications of Valletta, large numbers of workers were also brought over to Malta from Sicily and Calabria. Another point worth remembering is the fact that Malta depended on the See of Palermo up to 1807, and it would therefore have been likely that there were several factors in common with this locality.

The large cross-shaped instrument with mallets used in many Maltese belfries (Fig. 1) bears a decided resemblance to the Spanish *matraca* (or *matracca*) which is a large construction that is also struck by wooden hammers (Fig. 2) The *matraca,* like Malta's larger instruments, is hung in the belfry and used during Holy Week. This instrument may be considered a rotary development of the more primitive *tric-trac,* usually having one clapper or hammer, (6) or of the *triccaballacca* of Naples, which consists of three or more percussive clappers.

The most obvious parallels can in fact be drawn with instruments used in Italy and Sicily. The closest similarity in terminology that I have come across can be found in Pian de' Greci in Sicily, where the instrument is known as *cioch*(7) In Gozo, the instrument is generally referred to by the name *ċoklajta.* It was so-called by De Soldanis and was also thus known in some parts of Malta such as Ħaż Żebbuġ in the 18th century.

The form of *ċuqlajta* with a central handle and a tied flap on either side is an instrument commonly found in several countries. It is very interesting to find that it has certainly been known in Malta as far back as Roman times (Fig. 3).(8) Similar instruments are used in Sardegna during Holy Week and also in many parts of Italy.

A very conspicuous affinity is evident in the type of instrument with hinged flaps found in several Maltese Churches such as Mdina, Siggiewi and Gharb, Gozo (Fig. 4). This variety of *ċuqlajta* may be seen in precisely the same shape and dimensions in specimens from Calabria and other areas of Southern Italy.(9)

The clapper with metal handles attached, is a very old type of instrument. Very worn exemplars are still found in some of Malta's churches such as Valletta, Lija, Ħaż-Żebbuġ. This instrument is also to be found in parts of Italy such as Trentino Alto Adige, in identical shape and dimensions.(10) It is particularly interesting to find this same instrument portrayed by the Jesuit Bonanni in 1723 (Fig. 5) in his *Gabinetto Armonico* in an engraving entitled *Crepitacolo per le chiese* (eng. CXII). (11)

The ratchet type of instrument is to be found in varying sizes, some large enough to be played on Church roofs (eg. Nadur, Qala), others of much smaller dimensions found inside churches (eg Naxxar, B'kara). A largish 18th century ratchet of this kind is portrayed by Filippo Bonanni in engraving CXIII (Fig. 6). Similar specimens from Calabria and Trentino Alto Adige may be seen in the Museo Nazionale delle Arti e Tradizioni Popolari in Rome. This type of ratchet sometimes has a very complex construction which requires more than simple carpentry. One of these more complex large instruments is still in use in the B'kara parish of St. Elena.

Relatively few of the smaller hand-twirled ratchets have been found in Maltese churches, but these were also commonly used in the homes. They were often given to children during Holy Week instead of their usual toys.

In Italy these wooden instruments have exactly the same strong associations with Holy Week as we find in Malta. They are considered to have an exorcistic function, clearly dating from pre Christian days when wooden instruments were thought to chase away evil spirits and therefore to purify a holy place.

Noise expells evil

It is worth recalling that the original function of bells was, and still is in some cases, exorcistic.(12) It was not unusual for the older Church bells to be inscribed with the words "Daemones Expello Tempestates Que Sereno" (I expel devils and calm the

tempests). A traveller to Malta writing in 1839 describes one such bell in the Citadel Cathedral in Gozo.(13) Indeed, up to the first quarter of the 20th century, church bells were certainly still considered to possess the power to calm strong winds (eg. Siggiewi), or to chase away approaching tempests (eg. Birgu). One much-distressed correspondent from Senglea wrote the following in a local paper in 1906:

"We had a thunderstorm approaching the island not very long ago. At the third clap of thunder, the belfry of San Lorenzo was rushed by youths who successfully rang the storm away, and the danger once passed, rang a second peal of jubilation"! (14)

It is interesting to discover that bells in Malta had yet another function which was also associated with the expulsion of evil. In the early 16th century we discover that bells were used to announce a person's excommunication from the Church, here again indirectly serving a function of dispelling evil. (15)

Instruments such as scrapers and clappers were considered to have similar purifying powers. To this, a Christian medieval association with Judas Iscariot was also added.

The instruments of Holy Week carry several different shades of meaning in the minds of the common people; the crowds shouting out to hang Jesus, the suffering of Jesus, mourning for Jesus, the Roman soldiers approaching, repentance for sins committed by the crowds and by Judas Iscariot, or crushing the bones of Judas. The purifying element features in the disassociation from the sins of Judas and the symbolic act of crushing his bones for the evil done. This element remains well in keeping with the original function of wooden instruments.

In Malta, we find that up to a generation ago, there was a very strong association of noise with purification during Holy Week. This was a deep-rooted belief that had long been integrated into Christianity. Of particular relevance is the old pre Vatican Council custom which used to take place in the Easter Triduum, on Wednesday, Maundy Thursday and Good Friday. On Wednesday, known as *l-Erbgha tat-Tniebri,* literally 'the Wednesday of Darkness,' the Church used to be hermetically sealed from all light. Fifteen candles placed on a special candlestand (*Il-Barabba*) near the altar were then lit. One candle at a time was snuffed out at the end of every one of the 14

Psalm readings. When eventually only the last central candle was left, and the Benedictus and antiphon had been recited, the last candle was lifted for the congregation to see, and was then also snuffed out to symbolise the death of Christ. The clergy promptly began to stamp their feet on the wooden choir. The congregation followed suit by knocking against the confessionals and stamping chairs, thus causing a most frightening cacophony of sound. This was generally said to symbolise the earthquake that took place after Christ's death. However, in the minds of the people it was usually also associated with chasing away the evil Judas who betrayed Jesus.[(16)]

There is one reading from the Gospel which originally inspired this type of reaction from the congregation. A very powerful passage in Matthew shows that the very elements showed their disapprobation of the crucifiction of Jesus. The earth quaked, darkness fell and the dead were seen rising from their tombs. This reading must have had a strong terrifying effect on the faithful who listened to it in a church which was in total darkness:

Matthew 27: The death of Jesus

45. From the 6th hour there was darkness over all the land until the 9th hour. And from the 9th hour, Jesus cried out in a loud voice, "Eli, Eli, lama sabachthani?", that is "My God, my God, why have you forsaken me?" But Jesus, again crying out in a loud voice, yielded up his spirit.

51. And suddenly the veil of the Sanctuary was torn in two from top to bottom, the earth quaked, the rocks were split, the tombs opened and the bodies of many holy people rose from the dead, and these, after his resurrection, came out of the tombs, entered the holy city and appeared to a number of people. The centurian together with the others guarding Jesus had seen the earth quake and all that was taking place and they were terrified and said, "In truth this man was son of God."

In this custom of clattering wood in Maltese Churches, we find a strong element of fear of the calamities that will befall evildoers and we see the same association with chasing evil, a continuation of the ancient belief in the power of noise to keep away evil.[(17)]

Documentary records of the *ċuqlajta*

Out of the 50 or so churches I visited in search of the *ċuqlajta*, very rarely could I be told who constructed the instruments or when they were made. In one parish, that of Gharghur, it is recalled that the cross-shaped *ċuqlajta* in the belfry was made in the early 1930's by a carpenter by the name of Mikiel Aquilina.(18) Only in one case, in the parish of Qrendi was a large belfry cross-shaped *ċuqlajta* found actually carrying a date, 1933. However, it is not certain whether this is a date of construction or a date of repair. Instruments of this kind were not usually considered of much importance and therefore were not normally signed or dated. Records of them were only rarely kept in church registers. In most cases it can be concluded through living memory, that all the instruments are definitely a minimum of 50 or 60 years old. Most are clearly very much older.

It is indeed very fortunate when one comes across any form of documentary evidence, such as that found by Dun Salv Caruana in the Haġ-Żebbuġ parish.(19) Among the Church payments, a fee of "Scudi 0, tari 4" was paid to one Antonio Zammit on 27th March 1787 "*per aver accomodato la cocclaeta.*" The word "accomodato" is considered by Dun Salv to mean "repaired" rather than "newly-constructed." It carries the same meaning in several other of the Church records.

The Żebbuġ records prove that the Żebbuġ church was definitely using some form of *ċuqlajta* in 1787, but we cannot be entirely certain as to what type. Whether this *cocclaeta* is the same large belfry cross shaped instrument still in use today, is hard to say. Repairs would certainly have been made to it several times since then, and are definitely recalled to have been made in the 1940's, after the war. All instruments kept up in the belfry need constant maintenance, eventually leaving very little or nothing of the original construction. Hammers are frequently the first to go. Several instruments have in fact been seen with broken hammers. Many also have added reinforcements, sometimes wooden other times metal. Large sections of these instruments are very often completely replaced. The parish of Żebbuġ also has an instrument used inside the church which is, however, very likely to date from as far back as 1787. The age and type of wood as well as the metalwork all indicate the possibility of such a date.

Other churches were definitely also using some form of instrument in the 18th century, since Can. de Soldanis lists the instrument in his dictionary,(20) and describes it as the instrument used in Holy Week, suggesting that it has been long-established. Churches that didn't have belfries were not likely to have the very large instruments, and would probably have had a smaller more portable form of ratchet or clapper. Inside the churches the simple clappers with metal handles still to be found in several of the older churches can easily be dated back at least to the 18th , possibly to the 17th century. The Naxxar parish probably has one of the oldest ratchet-type instruments still in use inside the Church. The instruments used inside churches generally stand a better chance of preservation because they are brought out only once a year and then are stored in a cupboard in the sacristy till the following year.

It would be helpful to find documentary evidence of the use of wooden instruments in medieval Malta. Professor Godfrey Wettinger in fact comes across a *chicaikile* being played in 1527 as a means of teasing and ridiculing an old schoolmaster priest.(21) It is possible that this instrument was none other than some type of *cuqlajta.* Further delving into early records may eventually yet yield more, possibly earlier, proof of use of the *ċuqlaita* on the Maltese islands.

Notes and References:

1 For details on the types of instruments found in Maltese Churches see Anna Borg Cardona "Grinding"Judas' Bones" *Treasures of Malta* (Summer 2002).
See Fivos Anoyanakis, *Greek Popular Instruments* (Athens: National Bank of Greece, 1979), 95-104.

2 Stanley Fiorini, "The 1551 Siege of Gozo and Repopulation of the Island" in *A Focus on Gozo* eds. J.Farrugia & L. Briguglio, Formatek Ltd., (Malta:1996, reprinted 1997) 82.

4. Stanley Fiorini, "The 1551 Siege of Gozo" 83-84.

5. Brian Blouet, *The Story of Malta* (rev. ed. Malta: Progress Press Co. Ltd.) 70.

6. James Blades, *Percussion Instruments and their History* (rev. ed. Westport, Conn.:The Bold Strummer, Ltd., 1992) 195.

7. G. Pitre, *Giuochi fanciulleschi Siciliani* (Palermo: 1883), 417.

8. A very small bone clapper dating back to Malta's Roman period (218BC - 535AD) may be seen in the Museum of Roman Antiquities, Rabat, Malta. This may have been used as a toy or as an

instrument in religious ritual.

9. Paola Elisabetta Simeoni and Roberta Tucci, eds.,Museo Nazionale delle Arti eTradizioni Popolari, Roma. *La Collezione degli Strumenti Musicali,* (Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1991) 88.
10. See Paola Elisabetta Simeoni and Roberta Tucci eds. La Collezione, 87.
11. Filippo Bonanni, *Gabinetto Armonico* (Rome: 1723). Bonanni (1638-1725) was a Jesuit librarian and bibliographer. In 1698 he was appointed curator of the famous collection of antiquities formed by Athanasius Kircher and preserved in the Jesuit College. His *Gabinetto Armomico* is one of the principal documents for the history of musical instruments.
12. Curt Sachs, *The History of Musical Instruments* (London: J.M. Dent & Sons Ltd, 1942), 169-170.
13. G.P. Badger, *Description of Malta and Gozo,* (Malta:1838), 303.
14. *Daily Malta Chronicle*, 4th January 1906, Letter to the editor signed "Distracted."
15. Godfrey Wettinger, "Priests in Court: A Harassed Schoolmaster and his Traducer" in *Melitensium Amor,* eds. T. Cortis, T. Freller, L Bugeja (Malta: 2002) 97-110.
16. A very vivid account of this is given by Dun Anton Refalo in "Il Gimgha mqaddsa fix-Xaghra ta' dari " "Liturgija u Drawwiet ta' qabel ir Riforma" in *Ix-Xaghra*, vol. VIII No 9, (Jannar-Marzu, 1994). This custom was brought to an end by the reforms of Vatican Council II.
17. James Blades, *Percussion Instruments and their History,* 195.
18. Personal communication by Dun Karm Bezzina (aged c. 80yrs) of Tabor, St John Street, Gharghur, who recalls details of construction and maintenance done on the belfry *ċuqlajta.* The instrument was made in the early 1930's by Mikiel Aquilina at the time that Dun Karm Fenech was Church Procurator. It was repaired by Duminku Pullicino, and later also by Bertu Aquilina, who placed it on metal supports.
19. Zebbug Bills Register 1781-1818. For this information, I am indebted to Dun Salv Caruana.
20. Can. Agius de Soldanis, *Dizionario Maltese Italiano Latino,* Malta National Library, Ms. Libr.143, 117v. See also *Damma tal kliem kartaginis mscerred fel fom tal maltin u ghaucin,* Ms. 143, 97r.

    Tabella. A stridulent instrument which is played during Holy Week instead of bells. (tr. Anna Borg Cardona).
21. Godfrey Wettinger, "Priests in Court" 97-110.

CUQLAJTA in Malta

PLACE	TYPE							
	BELFRY			INSIDE CHURCH				
	Cross & Hammers	Ratchet	Ratchet +hammers	Clapper strung	Clapper w/ hinged wooden flaps	Clapper w/ metal handles	Ratchet twirled	Ratchet sound box
Attard	**							
Balzan			*			**		
Birgu								
Birkirkara, St. Helen			**					**
Cospicua	*					*		
Dingli		*		**				*
Gharghur	**							
Ghaxaq	**				d		d	
Gudja	**			**				
Hamrun, San Gejtanu					**			
Kirkop								
Lija			d			*		
Luqa	**							d
Mdina Cathedral	**				**			
Mellieha		d						d
Mgarr								
Mosta								
Mqabba				*				
Msida	**			**				
Naxxar	**							**
Qormi, St. George	**			**				
Qrendi	**							
Rabat Dominican Church						*		
Rabat, St. Paul	*				**			
Safi								
Senglea								
Siggiewi	*				**			
Tarxien				*				
Valletta, St. John's Cathedral						**		
Valletta, St. Augustine						*		
Valletta, Jesuits						**		
Valletta, St. Paul Shipwreck						**		
Valletta, Carmelites						**		
Zabbar	*							
Zebbug	**					**		
Zejtun	**			**				
Zurrieq	d					*		

** = in use; * = not in use; d = discarded

CUQLAJTA in Gozo								
PLACE	**TYPE**							
	BELFRY			**INSIDE CHURCH**				
	Cross & Hammers	Ratchet		Clapper strung	Clapper w/ hinged wooden flaps	Clapper w/ metal handles	Ratchet	
			+hammers				twirled	sound box
Gharb	*				*			
Nadur		*						
Qala		*						
Rabat Cathedral								
Rabat, Franciscans					*			
Sannat		d		*				
Xaghra		d						
Xewkija								
Zebbug					*			

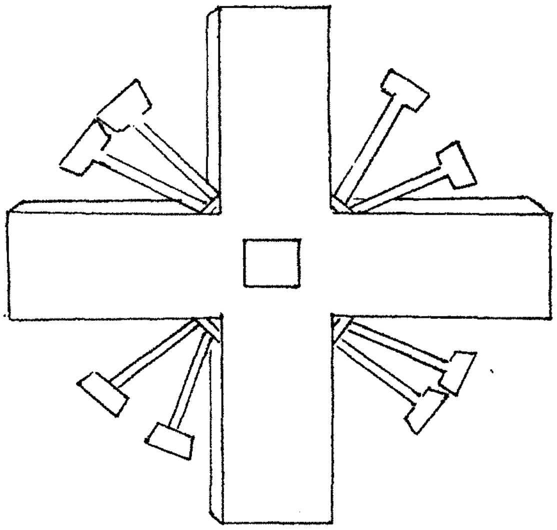

Fig. 1

Figure 1 Cross-shaped *cuqlajta* with wooden mallets. Found in several Maltese belfries. Drawing by the author.

Figure 2 The *Matrac(c)a* used in Holy Week in Spain as portrayed in Filippo Bonanni, *Gabinetto Armonico* (1723) Engraving CXIV.

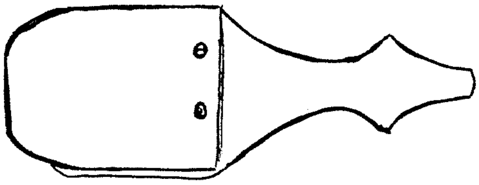

Fig. 3

Figure 3 Small bone clapper from Roman period.

Drawing by the author.

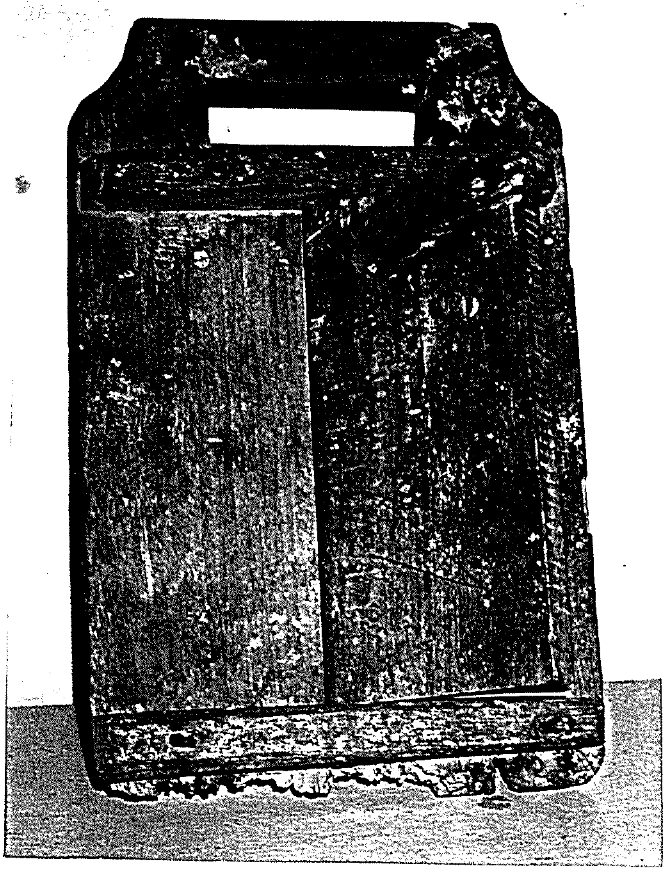

Fig. 4

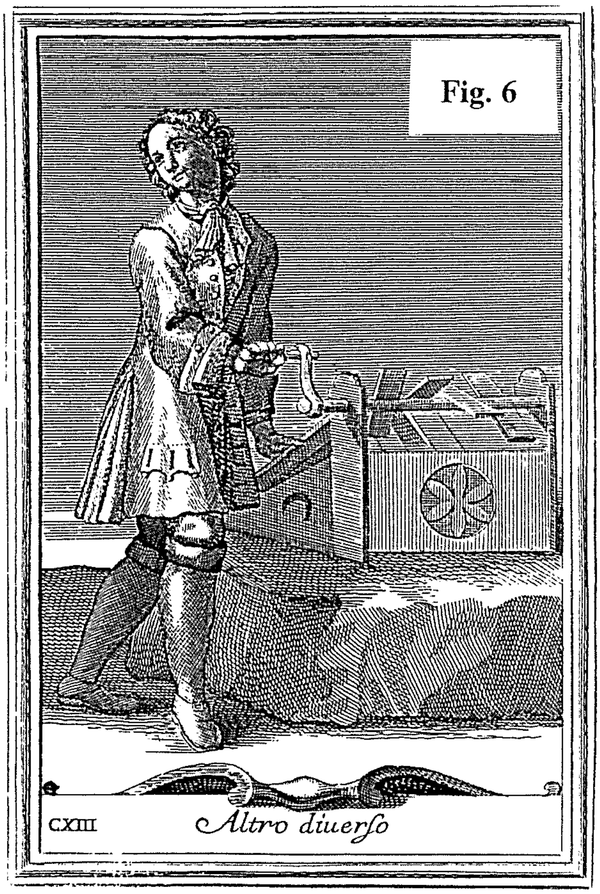

Fig. 4 *Clapper with hinged wooden flaps (Għarb). One of the instruments used inside the church during Holy Week in Malta and Southern Italy.* **Fig. 5** *Filippo Bonanni, (Gabinetto Armonico, 1723). Engrtaving CXII Crepitacolo per le chiese, showing a clapper with metalhandles. Similar instruments also found in Maltese churches.*

Fig. 6 *Filippo Bonanni,(Gabinetto Armonico, 1723). Engraving CXIII. Similar large constructions are to be found in the parishes of Nadur and Qala, Gozo.*

IL-MUXRABIJA
WIRT L-ISLAM FIL-GŻEJJER MALTIN

Dr. C.J. Jaccarini MD, FRCP, DCh.

Hawn min jgħid li, minbarra l-lingwa, l-Għarab kienu daħħlu f'pajjiżna t-tqassim tar-raba' f'taraġ immewweġ ta' għelieqi mdawrin b'ħitan tas-sejjieħ kif ukoll l-użu tas-sienja għat-tisqija tal-uċuħ. Jingħad ukoll li kienu huma l-ewwel li ħawlu f'Malta s-siġar taċ-ċitru. Iżda dan kollu mhux la kemm wieħed jasal biex jipprovah. Lanqas wieħed jista' jkun fiż-żgur jekk il-bixra arkitettonika ta' l-irziezet Maltin, bi kmamar ċatti mibnijin dawra mejt ma' bitħa żgħira, u dik ta' l-irħula, bit-toroq dojoq u sqaqien li jserrpu u jidħlu ġo xulxin bla ma jsegwu pjan fiss, humiex ukoll influwenza ta' l-Għarab. Kull ma nistgħu ngħidu hu biss li għad fadal fostna tliet elementi mhux komuni, jiġifieri *l-isqifa* - passaġġ imsaqqaf li jieħu dritt għal ġo razzett, ir-*roundels* ġebliet kbar u tondi ngastati ġol-ħitan u mnaqqxin b'disinji dekorattivi, u l-*muxrabija* huma tipiċi tal-kultura Islamika.[1] F'din il-kitba se nagħti xi tagħrif fil-qosor dwar din ta' l-aħħar (bil-Għarbi *mushrabiya*), li għalkemm illum qajla għadna nisimgħu biha, kienet qiegħda f'ħalq il-poplu fi żminijiet oħra u kienet saħansitra msemmija minn Temi Zammit f'waħda mill-istejjer qosra tiegħu[2].

Il-*muxrabija* hi bħal paraventu jew skrin dekorattiv ta' l-injam li kien jinħadem bl-idejn jew bit-torn f'għamla ta' kannizzata u kien jgħatti l-fetħa ta' tieqa. B'hekk wieħed seta' jittawwal 'il barra minn ġot-tieqa bla ma jidher. Dan hu element interessanti tal-kultura tradizzjonali Islamika fejn is-soċjetà kienet minn dejjem iddominata mill-irġiel u fejn fl-imgħoddi n-nisa ma tantx kellhom kuntatti diretti mad-dinja ta' barra. Għalhekk fil-waqt li l-irġiel setgħu joħorġu 'l barra kull meta fettlilhom,

[1] Mhux magħruf jekk dawn kinux iddaħħlu dirett mill-Għarab ta' l-Afrika ta' Fuq, jew indirettament minn nies ta' Sqallija jew ta' Spanja. Għal iktar dettalji u ritratti ta' l-*isqifa* u r-*roundels* li għandna f'pajjiżna, ara M.Buhagiar u S.Fiorini, *Mdina:The Cathedral City of Malta,* Central Bank of Malta, 1996, vol.i, pp.55-60, 61, 64 u 66; u C.J.Jaccarini, *Ir-Razzett:The Maltese Farmhouse,* Malta, 1998, pp.80-82, 102, 107-108.

[2] Din jisimha 'Lejla Bint Ħassan', u ġiet mitbugħa f'*Nies Bla Sabar u Stejjer Oħra*, miġburin minn Toni Cortis, Merlin Library Ltd., 1987, p.62-65.

in-nisa kienu jibqgħu misturin f'darhom u setgħu biss jaraw x'kien qed jiġri madwarhom billi jittawlu minn wara l-muxrabija.

Għalkemm l-użu tal-muxrabija issa ilu sew li nqata' minn pajjiżna, dan l-oġġett xorta għadu jqajjem interess fost l-istudjużi ta' l-etnografija, ta' l-antropoloġija u ta' l-arkitettura għaliex jixħet dawl partikulari fuq id-drawwiet ta' l-imgħoddi u l-ħajja domestika ta' missirijietna. Jingħad li l-iktar muxrabiji antiki fid-dinja li nafu bihom s'issa huma dawk tas-seklu IX.

Aquilina jiddefinixxi l-muxrabija bħala "a *roofed balcony or projecting oriel window*"[3], imma fil-fehma tiegħi din id-definizzjoni hi xi ftit xotta u ma tkoprix il-bosta forom ta' muxrabija li għadhom jeżistu fil-gżejjer Maltin. Ta' min jinnota wkoll li hawn xi whud li minflok il-kelma *muxrabija* jużaw *muxrafija,* kelma li safejn naf jien ma tinstab fl-ebda dizzjunarju Malti.[4] Kultant għadna nisimgħu 'il xi xiħ raħli li jirreferi għaliha bħala *n-nemmiesa,* waqt li hemm oħrajn li jsibuha bħala *x-xerriefa.* Il-muxrabija qadima li hemm fir-Rabat, Għawdex, isejħulha *l-kixxiefa* jew inkella *l-kixxifija.*[5] Fl-aħħarnett hemm *il-glusija* jew *gelusija*[6], persjana f'apertura ta' tieqa li tinfetaħ 'il fuq minflok lejn il-ġenb, li tista' titqies ukoll bħala varjazzjoni tal-muxrabija.

Il-muxrabiji li għad fadal Malta nsibuhom l-iktar f'xi razzett jew xi f'dar qadima fejn jidħru maħruġin kemxejn 'il barra mit-tieqa ewlenija fl-ewwel sular li tħares għal fuq il-bieb ta' barra. L-iktar għamla komuni hi dik ta' kaxxa ċatta li fiha għadd ta' toqob żgħar fil-faċċata u toqba jew tnejn kemxejn ikbar fil-ġnub u fin-naħa ta' taħt. Ximindaqqiet minflok it-toqob tal-faċċata' jidhru serje ta' xquq bħal dawk tal-persjani.

Minħabba fin-nuqqas ta' siġar f'pajjiżna, l-ewwel muxrabiji x'aktarx li kienu jsiru tal-ġebel iżda dawn ftit li xejn għad fadal minnhom u llum l-iżjed li nsibu huma dawk li huma maħdumin fl-injam.

---

[3] J.Aquilina, *Maltese-English Dictionary*, 1990, vol.ii, p.874.

[4] Il-Prof. Aquilina jagħti l-kelma *xiref* bħala "To look/lean out of a window generally to see what is going on outside", iżda n-nom ta' dal-verb huwa *mixref* jew *mixraf* (li jfisser *post fil-għoli* jew *belveder*). Aquilina, ii, 1990, 1574. Il-*Miklem Malti* ta' E. Serracino Inglott il-kelma *muxrabija* ma' jgibhiex.

[5] Ara A.F. Attard, *Mill-Ħajja ta' L-Imgħoddi: Tagħrif Folkloristiku minn Għawdex*, vol.i, Gozo, 1991, 84. Il-kelma *kixxifija* hija l-femminil ta' *kixxiefi.* Aquilina, 1987, vol.i, 657, taħt il-kelma *kixef.*

[6] Kelma li ġejja mill-Franciz, *jalousie.* Aquilina, vol i, 384

Fil-kantuniera tal-bejt ta' razzett ġieli naraw kamra żgħira fuq quddiem b'daqsxejn ta' rewwieħa li minnha wieħed kien jista' jgħarrex madwaru. Din tfakkarna fil-gardjola (*sentry box* jew *vedette*) li hemm fil-kantunieri ta' xi wħud mis-swar tagħna li minnhom kienet issir l-għassa għall-għadu. U la qed insemmu l-fortizzi, hawn ta' min jinnota li s-swar Islamiċi kellhom ukoll il-*mushrabiya* tagħhom, għalkemm din kienet ta' bixra u funzjoni differenti minn dik tal-bini domestiku. Teknikament din isibuha bħala *box machicoulis* jew *drop box* u kienet bħal gallerija żgħira tal-ġebel mingħajr qiegħ li tisporġi 'l barra mill-faċċata tal-bejt fuq il-bieb ewlieni tal-forti. Barra minn ħarsithom, mill-għoli tas-sur, l-għassiesa setgħu jitfgħu fuq l-għadu xita ta' misħun u qatran jaħraq.[7]

Waħda mill-aktar għamliet strambi fost il-ftit muxrabiji tal-ġebel hi dik li għad hemm mal-faċċata ta' dar qadima fi Triq il-Karmnu, ġol-Mandraġġ, il-kwartier Għarbi tar-Rabat, Għawdex (ara Ill. A). Din m'hix ħlief toqba mdaqqsa li tinfed il-ħajt ta' fuq is-soll tat-tieqa u tgħaddi 'l isfel fuq ix-xellug minn wara l-blata tal-ħarriġiet. Minn hawn tinżel f'għamla ta' gandott dejjaq li jibqa' jitwessa' bil-ftit il-ftit sa ma jispiċċa ċatt mal-ħajt qisu mrewħa magħluqa. Jingħad li din hi l-iktar muxrabija qadima li hawn f'pajjiżna u l-unika waħda ta' din l-għamla.

Forma oħra interessanti ta' muxrabija tal-ġebel għandha l-wiċċ imżerżaq 'il barra, għat-tond, qisha ħarrieġa rasha 'l isfel, b'għadd ta' toqob żgħar ġo fiha li minnhom wieħed seta' jnemmes 'il barra. (Ill. B). Oħrajn huma bħal kaxxa ċatta tal-ġebel ingastata fil-ħajt bil-faċċata tmil xi ftit 'il barra min-naħa t'isfel (Ill. C). Żewġ muxrabiji ta' dan it-tip għadna nistgħu narawhom mal-bini magħruf bħala Ta' Monita, Marsaskala (Ill. I).

Muxrabija maħduma fil-ġebel b'bixra dekorattiva m'hix tas-soltu hi dik li hemm fuq il-bejt ta' 84 Triq Santu Rokku, Birkirkara - id-dar li, kif jingħad, kien jgħammar fiha l-patrijott Ċensu Borg (Braret) fi żmien il-ħakma tal-Franċiżi (Ill. D).

---

[7] Għal din ir-raġuni l-Maltin kienu jsibu dawn it-torrijiet bil-*machicoulis* bħala "torrijiet tal-misħun". Ara S.C. Spiteri, *Fortresses of the Cross*, 1994, pp.474, 476, 645, 646. Wieħed jista' jara numru ġmielu ta' dawn id-*drop boxes* fit-Torri Gauci u fit-Torri tal-Kaptan li qegħdin qrib xulxin f' San Pawl tat-Tarġa, kif ukoll fit-Torri Kavallier fil-Qrendi. It-Torri ta' Gourgion fix-Xewkija, Għawdex, li kien inħatt fi żmien l-aħħar gwerra, kellu bosta mibnijin dawra mejt mal-ħitan.

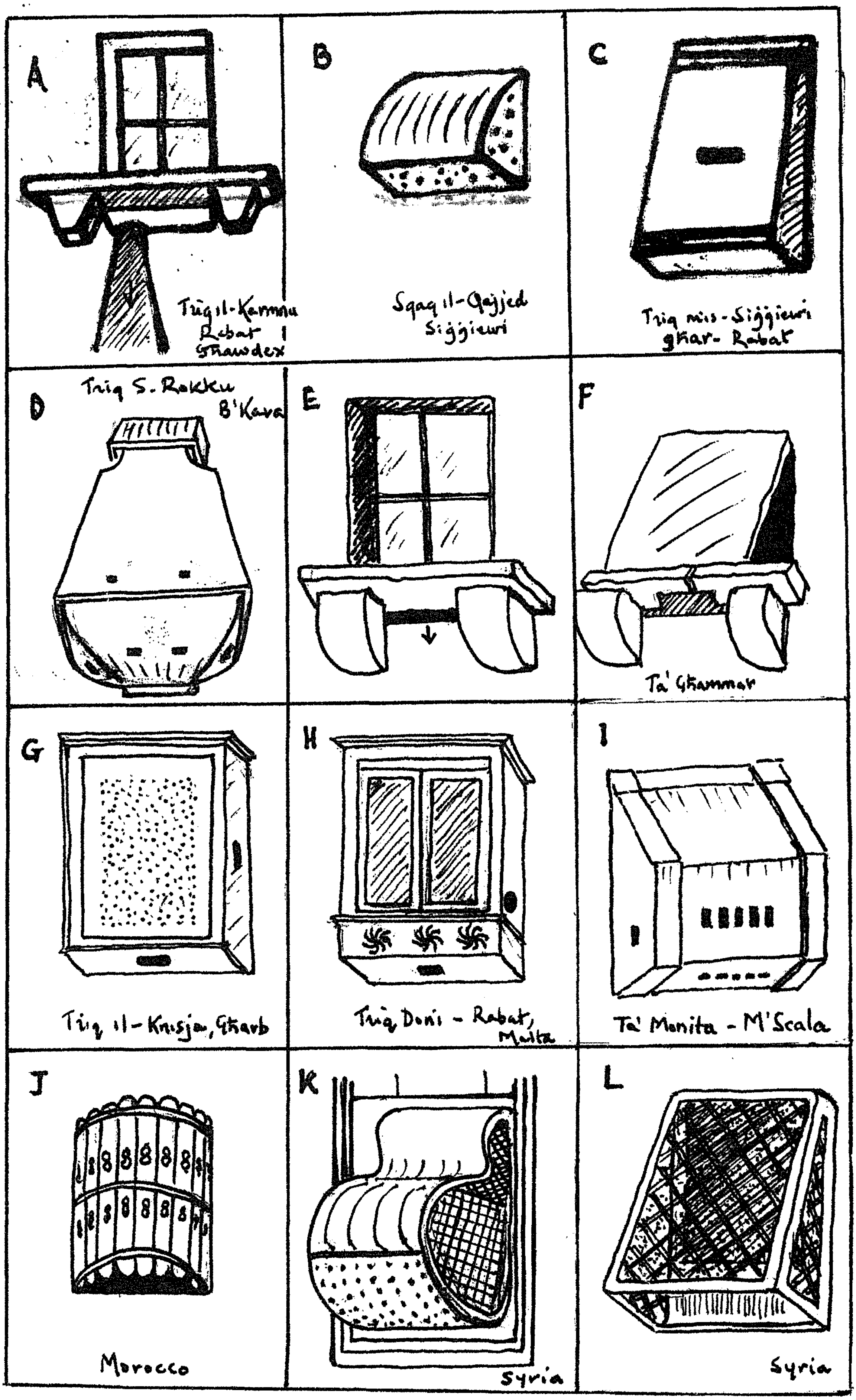
A
Triq il-Karmnu
Rabat
Għawdex
B
Sqaq il-Qajjed
Siġġiewi
C
Triq mis-Siġġiewi
għar-Rabat
D
Triq S. Rokku
B'Kara
E
F
Ta' Għammar
G
Triq il-Knisja, Għarb
H
Triq Doni - Rabat,
Malta
I
Ta' Monita - M'Scala
J
Morocco
K
Syria
L
Syria

Fid-djar li ma kellhomx muxrabija kien ikun hemm xi rkejjen oħra minn fejn wieħed seta' jgħarrex 'il barra mingħajr ma ħadd jarah. Per eżempju, jekk niflu sew it-tieqa karatteristika li tagħti għal fuq il-bieb ta' barra ta' bosta rziezet (magħrufa bħala t-tieqa taż-żewġ ħarriġiet) għandna nindunaw li l-blata tas-soll mhux dejjem hija mħaxkna sew mal-faċċata tad-dar. Hekk kien jitħalla xaqq li minnu kienu jgħarrxu 'l isfel ħa jaraw min ikun ġie (Ill. E). Barra minn hekk, xi galleriji antiki, kemm dawk tal-ġebel kif ukoll ta' l-injam, kienu jservu sabiex wieħed seta' jħares 'il barra mingħajr ma jixref. Fost il-galleriji miftuħin tal-ġebel, jispikkaw dawk li huma mżejnin b'lavur mill-isbaħ u ddekorati b'toqob żgħar minquxin f'sensiela ta' rożetti, flieli tal-qamar jew bid-disinn tal-furdulis. Xi wħud insibulhom ringiela balavostri u kienu jintużaw għall-istess ħaġa. Hemm ukoll xi galleriji ta' l-injam b'numru ta' toqob żgħar taħt it-tieqa tal-ġenb jew xquq fil-panewwi, imma ħdejn il-galleriji bill-persjani jew bil-ħsajjar tal-qasab mat-twieqi dawn huma rari.

F'razzett antik ħdejn il-kappella ta' San Publju, f'Ta' Għammar, Għawdex, għad hemm muxrabija interessanti tal-ġebel li sa fejn naf jien m'hawnx oħra bħalha fil-gżejjer tagħna. Fuq il-blata tas-soll, tistrieħ immejla 'l ġewwa mal-ħajt ta' fuq it-tieqa, naraw ċangatura kbira, u fl-istess blata fetħa maqtugħa rettangolari b'tavla fuqha li wieħed kien iressaq biex seta' jħares 'l isfel minn ġo fiha (Ill.F).

Fil-kunvent tal-patrijiet kapuċċini tal-Furjana nsibu verżjoni oħra, din id-darba f'għamla ta' toqba mdaqqsa ġos-saqaf tal-portiku ewlieni. Din it-toqba kwadra jew *spy hole* qiegħda fil-għoli fejn ma tagħtix fil-għajn u tinfed għal ġol-kuritur ta' l-ewwel sular permezz ta' toqba oħra fl-art. Fiż-Żejtun fid-dar numru 92 Triq il-Kbira hemm *spy hole* oħra li tixbahha, għalkemm din qiegħda fil-baxx, livell mas-soll tat-tieqa, tħares lejn il-ġenb tal-bieb ta' barra.[8]

Il-muxrabija ta' l-injam hi wisq iktar komuni minn dik tal-ġebel u nistgħu narawha mxerrda 'l hawn u 'l hinn fl-irħula. Hemm minnha wkoll fl-Imdina u fix-xaqliba l-qadima tar-Rabat ta' Malta. L-iktar komuni hi f'għamla ta' kaxxa ċatta, b'numru ta' toqob żgħar fil-faċċata, fil-ġnub u fin-naħa t'isfel tagħha, li tgħatti l-fetħa

[8] Tagħrif mogħti lili minn Joseph Tanti, Żejtun, 1.5.2002.

tat-tieqa ta' fuq il-bieb ewlieni. (Ill. G). Fuq quddiem, minflok toqob, ġieli jkun hemm *screen* tal-*wiremesh*. Jeżistu wkoll xi kaxex b'żewġ purtelli tal-ħġieġ imtappan biex dak li jkun ma jagħtix fil-għajn (Ill. H). Oħrajn għandhom il-persjana mal-faċċata, bħal dik li nsibu ħdejn in-niċċa ta' San Tumas f'Wied il-Għajn.

Għalkemm il-bixra tal-muxrabija Maltija ta' l-injam hi waħda sempliċi u ma fihiex ix-xogħol elaborat bit-torn jew bl-arkett li naraw f'dawk li hemm bil-gzuz ġol-pajjiżi ta' l-Afrika ta' Fuq u f'tal-Lvant Nofsani (Ill. J, K, L), hi xorta waħda tixbahhom. L-istess nistgħu ngħidu għall-galleriji ta' l-injam li barra l-pajjiżi li għadna kif semmejna nsibuhom fil-parti t'isfel ta' Spanja li damet wisq aktar minna taħt il-ħakma ta' l-Islam.

F'dawn l-aħħar ħamsin sena ħallasna prezz qares għall-Iżvilupp ta' pajjiżna, u issa qisna ntbaħna li tul il-mixja tal-'progress' għamilna ħerba sħiħa mill-patrimonju Malti. B'ħasra kbira wieħed jinnota li bil-ftit il-ftit, flimkien ma' l-irziezet u d-djar qodma, qed inkomplu nnaqqru l-bosta fdalijiet żgħar, xempji ta' l-arkitettura vernakulari li fasslu missirijietna. Wisq agħar minn hekk, issa spiċċajna biex għarraqna wkoll il-maqdes ta' l-Imnajdra! Haġa tal-mistħija, il-lezzjoni aħna donna ma nitgħallmuha qatt!

Irridu nifhmu li minkejja ċ-ċokon u s-sempliċità tagħhom il-muxrabija u xi ntietef oħra - li ħdejn il-patrimonju grandjuż tan-Nies tal-Qedem, tal-Kavallieri u tal-Knisja jistgħu jidhru li m'għandhom l-ebda valur - huma parti mill-istorja etnika u folkloristika ta' pajjizna. Għaldaqstant, jeħtieġ li kull wieħed u waħda minna jaħdem bla heda, l-aktar fost it-tfal u ż-żgħażagħ, biex ikun hawn aktar apprezzament u għożża ta' dak kollu li ħallewlna missirijietna.

POLYDACTYLISM IN FOLKLORE

Angelo Dougall

There have recently been some write-ups and comments in a local periodical about past incidence of polydactylism in Malta, and bout its depiction in art. However, this article is more about polydactylism in Maltese folklore, local beliefs, and cases I have come to know about.

Admittedly, polydactylismis a very rare phenomenon and sparsely written about. Whenever mentioned, it is in an undertone; practically treated as taboo. Surely this phenomenon has occurred from time to time in Malta, and persons having five fingers and a thumb on each hand, and six toes on each foot have been depicted in art and written about in medical journals, with relative scientific comments and observations.

Polydactylism has been known in Malta since Neolithic times. In Dr. Paul Cassar's authorative work "Medical History of Malta" (1964) p.5, it is stated that a statuette has been foundwith five fingers and a thumb. Some art critics have looked upon of polydactilism in art as the artist's mistake or whim; it is niether case. One little known depiction of polydactyly is a hardly noticable detail in the 18th century mural in the refectory of the Old Seminary in Floriana. Here too, critics have suggested that the eunuch with five fingers and a thumb could be an error by the artist. Surely it is not! Personally I must admit I was more interested in the old folkloristic and culinary details painted in the magnificent murals, and could hardly notice that peculiarity. This phenomenon is known to have occurred also in neighbouring Sicily where it is held in supersticious horror. I was once reading on Sicilian folklore and found that this abnormality is associated with misfortune, dread and bad luck. In Malta, somehow it is held in similar apprehension, although more philosophically considered to be a freak of nature (*skerz tan-natura*) in man. As to its portrayal in art, artists must have either heard or known about it at some time or another, or have personally encountered this unusual incidence.

Polydactylism folklore in Malta It is indeed a very rare peculiarity, and generally believed by many, to be a freak transmission of a genetical trait of that "antediluvian race of giants" mentioned in the book of Genesis in the Bible and the Apocrypha. It is believed to be a trait of the giants that inhabited the earth in bygone times. Once I heard my father talking about one such case found some years back in Bormla, and that the smaller extra fingers were surgically removed in infancy to make the person normal! In Cospicua the individual was nicknamed "*Il-Buswab*" and referred to as "*raġel buswab*".

Other cases I know of. My friend Capt. Joseph M. Wismayer, in his work "The Fleet of the Order of Saint John", mentions the case in the 18th century of the Algerian Bey of Algiers who had seven fingers on each hand and seven toes on each foot; he was appropriately named "*Buswaba*" by his Algerian friends!

Polydactylism is also met with in Saint John's co-Cathedral in Valletta. On the marble memorial slab on the tomb of Chev. Charles Glandeves (about the middle of the nave), the angel on the right is shown quite clearly with six toes on his right foot. His left foot and both his hands are obscured artificially. Here the artist who designed the memorial could indeed have some hidden message, and one could suspect that Chev. Glandeves could have been a polydactyl knight!

In the early 70s I saw a photograph in an American magazine, of a coloured boy about six years old, in the state of Mississippi, U.S.A., with strong African features, who had five fingers and a thumb on each hand and six toes on each foot. The photograph showed this polydactyl kid, playing happily, all smiles, on a home-made "go-cart", similar to equally home-made carts children played with in pre-war Malta. When I was living in Detroit - Michigan I was told, in a hush hush tone, by some Maltese immigrants, that they remembered a case of polydactylism, a boy born to Maltese parents; these persons could probably be still alive today.

As has already been mentioned, in local folklore polydactylism is treated with some apprehension. A young artist friend of mine once told me that he used to count his baby son's fingers every evening to make sure that he had ten; I suppose he was so

worried and apprehensive that his son could be a polydactyl! Very likely he must have heard of this oddity of nature!

While it seems that polydactylism is a very rare worldwide phenomenon it has been known in Malta since Neolithic times. It has also occurred in neighbouring Sicily, in North Africa and North America, but in Malta we have a folkloristic explanation for polydactylism.

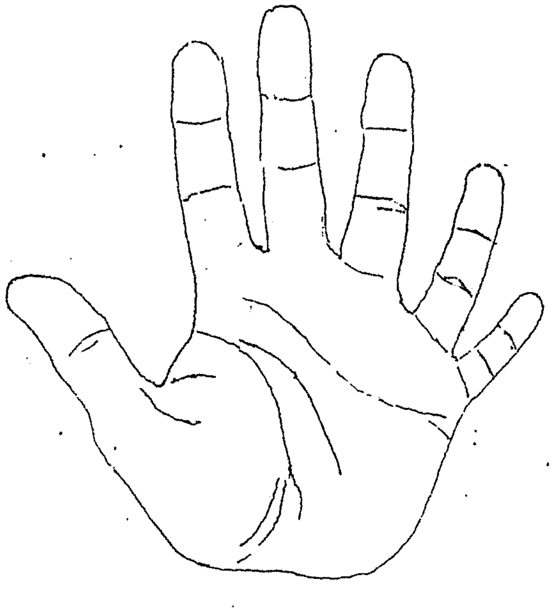

Drawing of left hand based on a photograph in an Italian periodical, April 2001.

Kitbiet għal "L-Imnara"

Dawn iridu jkunu bażati fuq riċerka jew esperjenzi personali tal-kittieb, u jkollhom dejjem konnessjoni mal-folklor lokali. Kull kitba għandha tasal għand l-editur, Guido Lanfranco, 78, Triq San Trofimu, Tas-Sliema, SLM 02

UNIVERSITY OF MALTA MELITENSIA MAIN LIBRARY

Nicknames in Nineteenth Century Gozo

C. Savona-Ventura

The use of nicknames has been prevalent in Malta throughout the ages possibly dating as far back as the Arab Period. Broadly Maltese nicknames have been subdivided into a variety of forms [1]. The present study attempts to list the nicknames prevalent among the Gozo population in the late nineteenth century. The information was collected from the patient identification notes recorded in the Register of Admissions and Discharges for Lying-in Women at Victoria Hospital for the period 29th March 1876 to 30th April 1893 [2].

These registers record a total of 396 admissions to the maternity wards of the hospitals. These women have been shown to come from the lower socio-economic strata of the Gozitan population [3]. A total of 218 entries [55.1%] include the person's nickname together with the given forename and surname of the individual. There does not appear to be any nickname entry following the 25th March 1886, the inclusion of the nickname being apparently dependent on the whims of the admitting medical officer. During the period under review, a total of 202 individuals were identified by their nickname, but 16 cases were illegible while a number had multiple admissions thus reducing the total number of identified nicknames to 155. An alphabetical list of the identified nicknames follows, though a number marked with a ? are misspelt. All were preceded by the particle *ta'* (of).

NOTES

1. J. Cassar Pullicino. Social Aspects of Maltese Nicknames. *Studies in Maltese Folklore.* Malta University Press, 1992, p.123-140
2. *Register of Admissions and Discharges for Lying-in Women, Victoria Hospital, 29 March 1876 t 30 April 1892*, 2 vols. Vol II commenced on 29 March 1876 ending on 7 May 1884, +220p. (alternate pagination); Vol III commenced on 13 May 1884 ending on 30 April 1893, +198p. (alternate pagination). Manuscript in author's holding
3. C. Savona-Ventura. A Maternity Unit in Gozo a hundred years ago. *Maltese Medical Journal* 1995, VII(I):p.55-61; C. Savona-Ventura. Giving birth in 19th century Gozo 1876-1893. *Storja 2001*, p.52-66

A		**C**		**D**	
1/77 Achcer	(?acer)	12/79 Cacu		06/80 Dobra	(?)
		12/76 Calcidonin			
B		20/77 Calura		**E**	
19/81 Baeva		18/82 Carna	(?)	09/82 Eksea	
22/85 Bajju	(?)	02/77 Carnha	(?)		(?)
03/80 Balal		02/82 Cascuza	(?)	**F**	
13/78 Besciesia		07/80 Causu	(?cawsu)	05/79 Farfett	
02/79 Bezzina	(?)	20/78 Cheral	(?)	12/83 Felici	
18/76 Brieret		09/78 Chischito	(?)	11/77 Ferhana	
06/77 Brunu		04/84 Cinfa	(?)	04/78 Flusu	
03/81 Bugian		15/85 Cini		05/84 Faqqar	
	(?)	30/81 Cormla	(?)	04/85 Fortin	
		14/83 Criterna	(?)	20/81 Fortuna	
		13/85 Cumbos	(?Cumbo)	24/78 Futur	
		24/81 Cuschieri			

Continued on next page:-

- *Continued from previous page*

G.
01/79 Gadura (?)
32/81 Gagu (?)
22/80 Gandu (?)
16/84 Geseran (?)
25/80 Giacchi (?Gjakk)
08/77 Giacob
15/83 Giaebri (?)
02/81 gakbin
04/77 Gahan
06/78 Giannicu (?)
11/82 Ginan (?)
22/76 Ghingher (?Ginger)
08/82 Giondu (?)
01/85 Girbi (?Girba)
19/77 Gisola (?)
20/76 Gurdien
15/77 Goga
08/85 Gombor (?)
02/83 Gora (?)
04/83 Gostura (?)
17/76 Gwan

G
26/80 Galetta
01/80 Gandlora
13/83 Gazzu

H
05/78 Hangun (?)
14/77 Harbux
14/82 Hili

I
20/84 L-inglis

K
09/79 Karrani
14/80 Channu (?Kanna)
11/76 Charie (?Kari)
07/79 Cheiet (?Kejjet)
14/78 Chis (?Kies)
12/87 Cloru (?Kloru)
03/79 Cola (?Kola)

L
15/79 Lafrena (?)
08/83 Lagari (?)
17/84 Lalg (?)
24/84 Lali (?Lalli)
20/80 Lazzru
11/83 Licu (?Lici)
22/84 Liximena (?)
03/83 Loranielli (?)

M
29/81 Maeduish (?)
13/82 Maeru (?Majru)
12/81 Marden
10/78 Martina
06/83 Masica (?)
19/78 Masieh (?)
01/78 Massi (?)
22/81 Mastos (?)
07/77Melliehi
08/81 Melha
09/84 Miru
25/81 Moncora (?)
16/80 Mosnia (?Mozna)
08/78 Munit (?Munita)

N
16/78 Naduria (?Nadur)
14/85 Nahli
16/76 Nanas (?)

Gh
09/77 Ghaghi (?0
27/83 Ghigha (?Ghaja)
0985 Ghistan (?)
15/84 Ghnella (?Ghonnella)

P
04/82 Partazan (?)
23/76 Patri *
02/80 Peixu *
26/78 Perin (?)
29/83 Perisci (?)
15/78 Pertina (?)
10/81 Petit
10/77 Pian
17/81 Pieileicu (?)
11/81 Pina (?Pinu)
12/78 Preicet (?Precett)

R
12/85 Riehlu
(?Rhielu)

S
26/83 Saghi (?)
04/80 Savier
07/83 Savina
07/81 Scaland (?)
22/87 Scandarett (?)
06/82 Scei (?)
28/81 Scela (?Skola)
27/80 Scifina (?)
11/84 Segruit (?Segwit)
23/80 Seudi (?Sewdi)
31/81 Signura
19/76 Sipitani (?)
09/80 Sneiter (?Snieter)
33/81 Suin (?Sjuna)

T
02/78 Torek (?Torok)
21/81 Tropper (?Troppu)
24/80 Tuna

V
22/78 Valentina
13/79 Vaness (?Vanessa)

X
07/84 Xuereb

Z.
15/76 Zabbetta
14/76 Zaru (?)
11/78 Zbuna (?)
03/77 Zebbieh
16/77 Ziri
03/78 Znaifa (?)
21/78 Zoru (?Zorru)
17/80 Zott (?)
23/78 Zunzan
09/81 Zuppet (?)
03/82 Sniet (?Znied)

IL-WEGĦDI MAL-QADDISIN

Arthur Grima

Il-wegħdi dejjem kienu jsiru u wieħed jassoċjahom mar-reliġjon bħala mod ta' devozzjoni. Dejjem kien hawn nies devoti lejn xi qaddis, għalhekk meta xi ħadd jagħmel wegħda araħ imur jitlob lil dak il-qaddis li jkollu devozzjoni partikolari lejh.

Storja li seħħet tassew hija dik ta' Katarina u binha Feliċ. Din Katarina Schembri, xebba Galea mwielda ż-Żurrieq, kienet toqgħod Bengħajsa. Fl-1945 binha Feliċ ta' tliet snin bdew ituħ l-aċċessjonijiet. Din l-omm tistgħu taħsbu kif iġġennet b'dak li beda jiġri u ġriet mhux ftit għand it-tobba biex tipprova tfejqu. Bħala mara ta' fidi kbira, Katarin sabet ir-refuġju tagħha f'San Franġisk. Ma' dan il-qaddis għamlet wegħda għall-fejqan ta' binha Feliċ. Il-wegħda kienet li lil binha tlibbsu ċ-ċoqqa bħal ta' patri Franġiskan.

Din iċ-ċoqqa kienet ta' kulur kannella skur bil-kurdun mal-qadd. Katarin sabet biċċa drapp l-istess bħal tal-patrijiet, u ħetitħielu. Għal min forsi ma jafx, dan it-tip ta' drapp ixewwek mhux ħażin, u mur ara dak il-povru tifel ta' tliet snin x'kien iħoss. Din il-libsa dam jilbisha għal madwar sena u nofs; immaġinawh bil-libsa fis-sħana tas-sajf! Ħutu li kienu akbar minnu kienu jarawha stramba din il-biċċa li ħuhom kien dejjem liebes l-istess libsa.

Meta Katarina rat li binha kien fieq, neżżgħatlu din il-libsa minn fuqu u l-wegħda lil San Franġisk ġiet fi tmiemha. M'għandniex xi ngħidu li Katarin ferħet mhux ħażin bil-fejqan ta' binha, biss jien naħseb li aktar feraħ iċ-ċkejken Feliċ, għax fl-aħħar ħeles mix-xwiek li kien iħoss bil-libsa ta' San Franġisk!

Feliċ Schembri ma' ħutu liebes ta' San Franġisk fil-bitħa tar-razzett (ara pag. 28)

Is-siġġijiet tal-knisja (ara l-faċċata li jmiss)

IS-SIĠĠIJIET TAL-KNISJA

Guido Lanfranco

Il-knejjes l-antiki li għadhom jeżistu mill-Medju Evu u minn ftit aktar tard kienu ċkejknin bħalma naraw f'diversi bliet u rħula u fil-kampanja. Dawn aħna kemm-il darba ngħidulhom kappelli, għalkemm aħjar jekk nirreferu għalihom bħala knejjes, għax kappelli, antikament, kienu dawk mibnijin imissu ma' knejjes oħra u saħansitra jitniffdu magħom, sakemm biż-żmien bdew jiffurmaw parti integrali mill-knejjes il-kbar f'għamla ta' kappelluni. Fl-imgħoddi dawn il-knejjes ċkejknin kellhom art imbattma u xejn siġġijiet, imma wħud kellhom bħal bank twil tal-ġebel taħt il-ħitan. Biż-żmien, meta bdew jinbnew il-knejjes kbar, bdew idaħħlu fihom siġġijiet ta' l-injam bil-qiegħan tagħhom mimlijin bin-nisġa tas-sogħda. Issa fil-knejjes insibu bankijiet twal u puliti li jitnaddfu malajr u jżommu l-ordni fil-firxa tan-nies li jmorru għall-funzjonijiet u waqt il-ħruġ u d-dħul għat-tqarbin. Iżda fis-snin sittin u sebgħin tas-seklu għoxrin, li kien żmien ta' bidla, kien għad kellna mijiet ta' siġġijiet tas-sogħda, sakemm spiċċaw għal kollox mill-knejjes.

Is-siġġijiet l-antiki fid-djar komuni, tista' tgħid kollha kienu tas-sogħda għax tas-sinjuri biss kellhom kisi bit-tapizzerija. Aktar antikament lanqas siġġijiet ma kellhom fid-djar, imma kienu jaħdmu l-banketti ta' l-injam ta' diversi daqsijiet u għamliet; anzi l-aktar il-foqra, u l-aktar antiki kienu joqogħdu fl-art u ma kellhom xejn ħlief xi ġebla għal min ma jiflaħx jerġa' jqum.

Is-sogħda hija ħaxixa bil-weraq tawwalin, irqaq u b'saħħithom. Fl-Ewropa kienu jobormu dawn il-weraq biex jiffurmaw bħal rumnell jew ħabel irqiq biex jinsġu bihom il-qiegħan tas-siġġijiet u l-Maltin tgħallmu jimlew is-siġġijiet bħalhom. Għalkemm għandna diversi speċi ta' sogħda jikbru f'Malta u Għawdex, m'hawnx kwantitajiet u kwalitajiet tajbin biżżejjed, għalhekk is-sogħda kienet tiġi minn Sqallija u timbiegħ bl-użin, bil-qantar. Kien hawn bosta nies jaħdmu billi jimlew is-siġġijiet, kif konna ngħidulhom. Kien hemm mastrudaxxi li jaħdmu biss siġġijiet u jimlewhom għandhom stess jew jgħadduhom lil min jispeċjalizza f'dak ix-xogħol. Triq San Kristofru, il-Belt, kienet magħrufa bħala t-Triq tas-Siġġijiet, għax kien hemm min

jaħdimhom, u jsewwihom, u billi bosta mix-xogħol kien isir barra t-triq, kienu aktar jolqtu l-għajn.

Meta fid-djar bdew deħlin is-siġġijiet u l-għamara tradizzjonali, is-siġġijiet kellhom il-maqgħad mimli bis-sogħda, u s-siġġijiet tal-knejjes kienu jinħadmu hekk ukoll. Fid-djar ta' ftit qabel u fil-bidu tas-seklu għoxrin daħlu wkoll siġġijiet li kellhom is-sogħda tagħhom b'xi kuluri, u minsuġin b'mod li jiffurmaw disinn. Tal-knejjes ma kellhom l-ebda disinji imma xorta waħda kienu puliti.

F'dawn l-istess żminijiet is-siġġijiet fid-djar bdew jieħdu xejra oħra, billi l-maqgħad kien isir ta' l-injam iddisinjat imma tal-knejjes baqgħu jsiru tas-sogħda u ta' sikwit kellhom jissewwew għax is-sogħda kienet tibda tinħall jew tinqata'. Dawn is-siġġijiet kienu joħolqu ħafna ħsejjes fil-knejjes, il-ħin kollu jiżżerżqu ma' l-art u jistabtu, l-aktar meta n-nies iqumu u joqogħdu. Biex jonqsu dawn il-ħsejjes, u biex ma joborxux l-art, is-siġġijiet tal-knisja kienu jsammrulhom biċċtejn ġilda salib mat-tarf ta' kull sieq. Din il-ġilda kienet ta' sikwit tinqala' jew titqatta', għalhekk kultant żmien kienu jinġabru s-siġġijiet f'xi rokna tal-knisja, ineħħulhom il-ġilda l-ħażina, iġibu biċċiet tal-ġilda maqtugħin lesti u jsammruhom salib bit-taċċi mat-truf tas-saqajn.

F'ħafna knejjes, is-siġġijiet kienu jkunu proprjeta tas-sagristan, għalhekk fil-knejjes kienu jsiru żewġ ġabriet, waħda mis-sagristan li kien idur bil-kopp (u wkoll jagħti sitt ħabbiet bqija lil min itih sold!) biex ikollu fondi għall manteniment tagħhom, u ġabra oħra minn membru tal-kleru għall-knisja; dan kien idur bis-satla u ma jagħtix bqija.

Ġie li s-sagristan kien jikri għadd ta' siġġijiet lill-familji meta jkollhom tieġ. Dari t-tiġijiet niftakruhom isiru fid-dar ta' l-għarusa minflok f'sala u kienet drawwa li, filwaqt li l-għarajjes ikollhom siġġijiet speċjali, il-kamra kienet tkun imdawra bis-siġġijiet, kif ukoll kmamar oħrajn imma, billi fid-dar ma kienx ikun hemm siġġijiet biżżejjed, kienu jinkrew oħrajn mill-knisja.

F'xi knejjes, is-sagristan kien ikun aktar imħabbat bis-siġġijiet fi żmien ir-randan. Fir-randan ikun hemm ħafna eżerċizzi, u billi kienu jmorru bosta nies bi ħġarhom, is-sagristan ta' dawn il-knejjes kien ineħħi s-siġġijiet kollha u jrekkinhom stivati fuq xulxin kif tidħol wara l-bieb tal-knisja. Min jidħol għall-eżerċizzi kien

ikollu jagħti xi ħaġa lis-sagristan biex ikollu siġġu, u did-darba mingħajr bqija! Jekk ma tħallasx tibqa' bilwieqfa. Malli jispiċċaw l-eżerċizzi ta' kmieni, kien jerġa' jiġbor is-siġġijiet kollha, bil-għajnuna ta' ħaddieħor, biex malajr ikunu lesti għall-eżerċizzi ta' wara, u dakinhar kien idaħħal aktar soldi mis-soltu.

Sakemm kien għad hemm is-siġġijiet fil-knejjes, kien hemm diversi modi kif in-nies jużawhom. Suppost li ssib siġġu u toqgħod fuqu, imma ħafna kienu dawk li jużaw żewġ siġġijiet; wieħed biex ipoġġu fuqu, l-ieħor biex jistrieħu miegħu fuq quddiem, li fuqu n-nisa kienu jpoġġu l-basket li dejjem iġorru magħhom. Xi mara ħoxna ħafna kienet tieħu żewġ siġġijiet fuq wara biex tpoġġi, u tnejn quddiem biex isserraħ idejha! Meta fil-knejjes ma kienx hemm dawl biżżejjed, jew għax ikun għadu ma sebaħx u t-twieqi jkunu għadhom mhux qed idawlu jew għax il-knisja tkun mudlama minnha stess, kien hemm min jieħu biċċa xemgħa qasira miegħu fil-knisja, jixgħelha, qattar ftit mix-xemgħa fuq dahar is-siġġu u jwaħħalha hemm biex ikun jista' jaqra t-talb minn fuq il-ktieb. Dawn l-individwi kienu ftit, għax mhux kulħadd kien jaf jaqra; anzi kienet issir ir-reċta tar-Rużarju filwaqt li ċ-ċelebrant ikun qed iqaddes u jaqra bil-Latin.

Is-siġġijiet tal-knisja kollha kienu jagħmlulhom biċċa njama djagonali li tinżel mal-ġnub minn wara tal-maqgħad s'isfel tas-saqajn ta' quddiem; dan għaliex minflok jinżlu għarkobbtejhom waqt l-elevazzjoni, bosta anzjani u oħrajn għażżenin, kienu jxenglu s-siġġu ta' taħthom 'il quddiem biex jistrieħ fuq is-saqajn ta' quddiem, u f'dik il-qagħda, il-piż iżegleg il-minċotti tas-siġġu. Meta kien ikun hemm funzjoni fil-knisja li kienet tiġbed in-nies (bħal dik ta' nhar il-Ġimgħa l-Kbira wara nofsinhar), xi ommijiet kienu jibagħtu lit-tifla jew lit-tifel ipoġġi fuq siġġu biex b'hekk jirriżervaw post. Oħrajn kienu bħallikieku jagħmluhom tagħhom is-siġġijiet, u jorbtu tnejn flimkien biex ikunu riżervati. Mgħandniex xi ngħidu, aġir bħal dan kien jaqla' l-inkwiet. Imma biċċa nkwiet oħra kienet li fil-maqgħad tas-sogħda (li xi drabi kienu jsejħulu kannape') kienu jbejtu l-baqq, u meta dawn iħossu s-sħana joħorġu jfittxu d-demm tad-devoti! Meta jmorru lura d-dar bosta nies kienu jieħdu l-baqqa magħhom bla ħsieb, waqt li oħrajn jifirxuhom mid-dar għall-knisja; b'hekk is-sogħda tas-siġġijiet kienet bejta għammiela!

IL-KEBBIES TAL-FANALI F'WIED IL-GHAJN

George Cilia

Fis-snin tletin, aħna konna familja minn dawk villeġġanti f'Wied il-Għajn. Kellna b'kera daqsxejn ta' terran fix-Xatt quddiem il-pont fejn inqattgħu ix-xhur tas-sajf. Hekk kif kienu jibdew il-vakanzi ta' l-iskejjel, tal-karrozzin kien jiġi għalina bħas-soltu fil-pjazza tal-Birgu u jwassalna sa Wied il-Għajn. Magħna konna nieħdu l-affarijiet l-aktar meħtieġa għall-ħajja ta' kuljum.

Wied il-Għajn fis-sajf Dak iż-żmien hemm kien għadu ma wasalx id-dawl elettriku u konna nużaw il-lampi tal-pitrolju jew tal-*mantle* għad-dawl fid-dar u fit-triq. Għall-ilma l-istess; konna nimlew il-bramel minn fuq l-għajn ta' ħdejn il-pont. Ħwienet ftit li xejn kien hemm u ma kontx issib kulma trid, imma kienu jiġu dawk tal-karrettuni bil-ħaxix, frott, pitrolju, silġ u ħobż, kollha bil-għajta tagħhom biex javżaw li waslu u n-nies joħorġu jixtru. Wara nofsinhar kien jasal tal-ġelati jew tal-granita bil-bziezen armati fuq karrettun miġbud minn ħmar.

Fil-festa ta' Sant' Anna kien jasal tal-kaxxa tad-daqq jew terramaġika, mżejna bil-figurini u bnadar iddoqq mużika popolari u taż-żfin,. miġbuda wkoll minn ħmar, filwaqt li t-tfal jinġabru mgħaġġba madwaru. Is-sidien tad-dgħajjes kienu jixegħlu blalen tal-karti bix-xemgħa fihom biex iżejnu 'l bajja bid-dwal iteptpu, u kulħadd igawdi l-baħar, il-frott abbundanti bħal bajtar tax-xewk, bettieħ u dulliegħ. B'xi dulliegħa żgħira konna nagħmlu fanal bix-xemgħa fih, u bis-salib ta' San Ġwann maqtugħ disinn fil-ġenb.

Il-fanali tat-toroq u tan-niċeċ. Id-dawl mhux biss isebbaħ imma wkoll hemm bżonnu fid-dalma, għalhekk kien hemm l-obbligu sa minn żmien il-Kavallieri li jinxtegħlu l-fanali fit-toroq. Fis-snin tletin, il-gvern kien iħallas lin-nies biex jixegħluhom filgħaxija u jitfuhom filgħodu. F'Wied il-Għajn konna naraw lil dawn l-irġiel għaddejjin jgħaġġlu bis-sellum fuq spallithom biex ilaħħqu max-xogħol.

Grezzju kien wieħed minn dawn. Meta jsirlu l-ħin kien joħroġ bis-sellum, biċċa ċarruta ratba biex inaddaf it-tubu tal-ħġieġ u landa pitrolju. Sajf u xitwa, bnazzi jew maltemp sħana jew bard, filgħodu kien jerġa' jgħaddi biex jitfihom. Grezzju kien drana lilna għax eżattament quddiemna kien hemm il-fanal ta' fuq il-pont. Kien ġuvni jgħix waħdu fit-triq li tagħti għal Ħaż-Żabbar ftit 'il fuq min-niċċa tal-Kurċifiss li tagħha wkioll kien jieħu ħsieb il-fanal. Spiss kien jieqaf ikellimna u tista' tgħid li sirna ħbieb. Kien bniedem risponsabbli, sa dawra anki bil-lejl kien jagħmel biex jara li l-fanali kollha baqgħu mixgħulin. Il-pulizija tar-ronda, jekk jaraw xi fanal mitfi kienu jagħmlulu rapport.

Il-kebbies tal-fanali fil-Milied. Fiż-żmien tal-Milied Grezzju kien jaqla' xi sold iżjed għax is-sinjuri kienu jqabbduh jixgħel il-fanali tan-niċeċ tagħhom mill-bidu tan-novena tal-Milied sa l-Epifanija. Qabel ma nxtered id-dawl elettriku ma' kullimkien, għall-festi il-mixegħla kienet tkun bit-tazzi taż-żejt mal-faċċata tal-knisja, piramidi fit-toroq u pavaljuni. Il-kappillan kien iqabbad lil Grezzju jieħu ħsieb dawn ukoll, kemm fil-festa titulari u oħrajn primarji, kif ukoll fil-Milied u fil-Għid il-Kbir. Każini u għaqdiet kienu jordnaw fjakkolata, jiġifieri mixegħla bil-fjakkoli fuq il-bjut jew bħal ta' postijiet oħrajn, fuq is-swar. Lil Grezzju ta' Wied il-Għajn kienu jafdawh kullimkien. Sakemm wasal id-dawl elettriku f'Wied il-Għajn fl-1950, il-kebbiesa kienu għadhom attivi.

Issa dan il-post sar turistiku, mimli lukandi, restoranti u vilel, bankijiet, brazzi artistiċi bid-dawl elettriku, post miżgħud bin-nies. Spiċċa l-ambjent kwiet tal-fanali tal-pitrolju, l-għajn ta' l-ilma, dawk tat-terramaġika, tal-ġelat u tal-bexxiexa. Kieku Grezzju tal-Fanali għadu magħna llum kien żgur jitpaxxa fil-festi u fil-Milied jara dak id-dawl kollu li b'għafsa ta' buttuna waħda Wied il-Għajn jinbidel f'ħuġġieġa waħdaFlus

---

LAQMIJIET MILL-BIRGU

Miġburin minn Anton Attard, Paul u Agnes Bezzina, Lorenzo Zahra

Nota Editorjali: Is-Sur Anton Attard, is-Sur Paul Bezzina u s-Sinjura tiegħu Agnes, u s-Sur Lorenzo Zahra separatament għamlu ġabra ta' laqmijiet mill-Birgu kif jafuhom u jiftakruhom huma. Dawn il-listi ma kinux influwenzati minn xulxin għax ġew minn tliet sorsi li ħadmu individwalment. L-editur għaqqad it-tliet listi li b'hekk tkun biċċa xogħol aktar awtorevoli u interessanti.

Anton Attard qassam il-lista tiegħu (Ottubru 1999) fi tlieta, hawn mogħtijin simbolu ta' referenza: A1:- kunjomijiet mhux komuni ta' familji li minflok laqam jirreferu għalihom b'kunjomhom bil-kelma "Ta'" quddiem; A2:- laqmijiet mogħtijin lil individwi personali; A3:- laqmijiet ta' razza jew familja bil-membri tagħha kollha, u uħud minn dawn il-laqmijiet oriġinaw minn laqmijiet individwali. B :- Laqmijiet miġburin minn Paul & Agnes Bezzina (Frar 1998); Z :- Laqmijiet miġburin minn Lorenzo Zahra (Jannar 1998).

Ta' l-Abatija	A2, Z	Tal-Begiga	Z	Il-Barunell	A2, Z
Ta' l-Aħmar	Z	Baħri	Z	Il-Basla	Z
Alves	A2	Tal-Bajjad	A3, Z.	Ta' Bawetta	Z
T'Amajra	Z	Tal-Bajżu	A3, Z	Bażari	A2, Z
Ta' Anċilleri	A1	Bakkaljawa	Z	Ta' Bażeż	A3, Z
Ta' l-Ankri	Z	Ta' Balla	Z	Il-Bażiż	Z
Antonjoni	A2	Il-Ballarin	Z	Tal-Bażokk	A3
L-Arċipriet	A2	Ballijiet	Z	Ta' Bażoqq	Z
Ta' l-Arċipriet	A3	Tal-Ballun	Z	Il-Bażuż	A2, Z
Ta' l-Arloġġ	A3, Z	Il-Balomba	A2	Il-Bebbes	A2, Z
Ta' Amadew	Z	Il-Bambina	Z	Il-Beċċun	Z
Assweru	Z	Il-Banana	A2	Ta' Beċċuna	Z
Awrażja	Z	Bandiera	Z	Il-Beġiġ	A2
Babina	Z	Tal-Banka	Z	Il-Bega	A2, Z
Il-Babu'	Z	Il-Bannozz	A2	Beka	Z
Tal-Babbu	Z	Barbettu	A2	Belli	Z
Il-Baffer	Z	Il-Barbier	Z	Tal-Belt	A3
Tal-Bagigga	A3	Ta' Barun	Z	Ta' Bellika	A3, B, Z

Ta' Bellurasu	A3
Bendu	A2
Ta' Beneditta	A3
Benkiki	A2
Ta' Bennarda	Z
Beraq	Z
Berququ	A2
Ta' Betti	A3, Z
Ta' Bettina	Z
Bavari	Z
Il-Biċċaman	A2
Biċċaman	Z
Ta' Biċe	A2
Il-Bidillu	Z
Bijna	Z
Ta' Bijni	B, Z
Tal-Bilbla	A3, Z
Ta' Billurasu	B, Z
Bininnanna	Z
Birdaqqa	Z
Biżarru'	Z
Ta' Bjaġju	A3
Il-Blast	A2, Z
Tal-Bluribbin	A3, Z
Il-Boċċu	A2
Il-Boġġa	A2
Il-Bokser	A2
Il-Bomber	A2
Il-Bomer	A2
Bondu	Z
Bonniċ	Z
Ta' Borin	B
Ta' Borom	B, Z
Ta' Bosko	B
Ta' Bosku	Z
Tal-Botni	B, Z
Tal-Bott Ġamm	A3, Z
Bowdow	A2
Il-Bower	A1
Il-Bożnja	A2
Bożin	Z
Il-Brajbu	Z
Tal-Brażil	Z
Tal-Brieret	B
Brigantin	Z
Il-Brodu	A2
Ta' Bronk	A3, B, Z
Ta' Brunu	B, Z
Tal-Bubu	A3
Buċaga	Z
Buċaqq	Z
Il-Buċiċru	Z
Il-Bude'	A2,
Tal-Bude'	A3
Budeni	Z
Tal-Bukkun	Z
Tal-Buli	A3
Il-Bull	A2
Ta' Buras	Z
Ta' Burżella	Z
Ta' Busissanta	Z
Ta' Busebu	A3, B, Z
Iċ-Ċabumm	A2
Iċ-Ċagħqa	Z
Taċ-Ċappaturi	A3, B, Z
Iċ-Ċopper	A2
Ċappi	Z
Taċ-Ċaqqu	A3, Z
Iċ-Ċattra	Z
Iċ-Ċawla	Z
Ċawlieħ	Z
Ta' Ċejlu	A3
Taċ-Ċekerawt	A3
Iċ-Ċerva	A2. Z
Ċeritu	A2
Iċ-Ċesbolla	A2
Taċ-Ċfajla	A3
Iċ-Chippy	A2, Z
Taċ-Chippy(Ċippi)	A3, B
Ċiċajo'	Z
Iċ-Ċiċra	A2, Z
Taċ-Ċiċra	A3
Taċ-Ċijf	A2
Taċ-Ċijfpajlit	B, Z
Iċ-Ċikitita	A2
Taċ-Ċikkita'	B, Z
Ta' Ċikkulo	Z
Ċikkutażżejt	Z
Ċikkutiżjin	Z
Ta' Ċimejmu	Z
Ta' Ċinċinu	A3
Iċ-Ċiniż	A2
Taċ-Ċinku	A3
Iċ-Ċirf	A2
Iċ-Ċijsbolls	A2
Iċ-Ċorma	Z
Iċ-Ċosi	A2
Ta' Ċraret	A3, Z
Iċ-Ċukaj	A2
Iċ-Ċuli	A2
Tad-Daqni	B, Z
Ta' Dalmas	A1
Daqqaqhielu	Z
Tad-Dar Hadra	A3
Ta' Dellagori	A3
Tad-Devernier	A3, B Z
Id-Dlam	Z
Ta' Doda	A2

Id-Dona	A2
Dragu	Z
Tad-Dsatax	Z
Id-Dubbiena	A2
Tad-Dubrażil	Z
Id-Duda	A2
Id-Dudu	A2
Duda	Z
Id-Duddu	A2
Id-Dudu	A2
Id-Dullieġħa	A2
Dumbo	A2
Id-Dunda	A2
Ta' Dussiesu	A3
Ta' Lelleċe̒	A3, Z
Eskobar	A2
Ta' Ewropa	Z
L-Ekstralarġ	A2
Tal-Faffu	A2. Z
Fanali	A2, Z
Ta' Fanali	A3
Il-Fanu	A2
Tal-Fanu	A3
Falka	Z
Tal-Far	A3, Z
Farretti	A2, Z
Il-Faru	B, Z
Ta' Fisani	A3
Il-Fatet	A2
Il-Fatri	Z
Il-Fellus	A2
Ta' Ferrol	Z
Fjuri	Z
Il-Filju	Z
Fimja	Z
Ta' Fisani	B, Z
Il-Flaxin	A2
Il-Foj	Z
Ta' Fonzoloru	A3, Z
Tal-Forn	A2, B, Z
Franka	Z
Tal-Frapka	Z
Ta' Frappa	Z
Il-Furjaniż	Z
Il-Futri	Z
Ta' Ġaġu	A3
Ta' Ġakka	A2
Ta' Ġakki	A3
Ġannafħiela	A2, Z
Tal-Ġebli	A3 Z
Il-Ġebli	A2
Ta' Ġellel	A1
Tal-Ġennien	Z
Il-Ġgant	A2
Il-Ġibs	A2
Il-Ġidra	A2, Z
Tal-Ġidri	Z
Ta' Ġidu	Z
Tal-Ġigulett	A3
Il-Ġigulott	Z
Tal-Ġimgħa	A3, Z
Tal-Ġinġer	A3
Ġiżżu	Z
Ta' Ġlormu	B, Z
Ġoker	Z
Ta' Ġoma	B, Z
Ġona	A2
Il-Ġulfi	Z
Gugguwwa	A2
Il-Gaġġu	A2, Z
Tal-Gajdri	A3
Tal-Kalif (Kalif valley)	B, Z
Ta' Gamillu	A3, Z
Ta' Garawwa	Z
Ta' Gatt	Z
Il-Gatto	A2
Ta' Gawda	Z
Ta' Gawdenz	Z
Ta' Gaxxolli	A3, Z
Ta' Garżija	A1
Tal-Gażżu	A3, B, Z
Geddumu	Z
Tal-Gidi	A3, Z
Il-Gimu	A2, Z
Ġirdi	Z
Tal-Glorja	Z
Ta' Gnajnex	Z
Gajjex	Z
Gomes	Z
Gradenz	A2
Granċ	Z
Grezzju	Z
Tal-Groser	Z
Il-Gross	Z
Il-Griega	Z
Tal-Grillu	A3, Z
Gubbi	Z
Il-Guli	A2
Ta' Guliermu	A3
Gużap	Z
Gwardajmu	Z
Gwevara	Z
Ta' Għattan	Z
Ta' Għasfura	A3
Ta' l-Għawdxi	A3, B, Z
Il-Ħabba	Z
Tal-Ħoċċa	B, Z
Tal-Ħaddied	A3, Z

Ta' Ħaddingli	Z
Ħafifa	Z
Tal-Ħajjat	A3
Ħambita	Z
Ħamiemu	A2
Ħamsaċikk	A2, Z
Ħanina	Z
Il-Ħarufa	A2
Ħasi	Z
Tal-Ħasira	A3
Il-Ħaxixa	A2
Tal-Ħbula	A3, Z
Ħerbert	Z
Ta' Halaflusu	B, Z
Il-Ħemda	Z
Il-Ħippi	A2
Ħmira	Z
Il-Ħobż	A2
Il-Ħors	A2
Ħożżawiġ	Z
Tal-Ħut	A3, B, Z
Inbidu	Z
Ta' l-Induratur	A3, Z
Infern	Z
L-Ingliż	Z
Ingwanes	Z
Ta' l-Ingwanti	Z
Ta' l-Ispanjola	A3
L-Iswed	A2
Kakori	Z
Kakajs	Z
Ta' Kalanġ	A3, Z
Kalava	Z
Tal-Kaldaran	A3, Z
Tal-Kalgaran	B
Kaljaturi	Z
Il-Kallus (Callus)	A1
Kalolu	Z
Kammajs	A2
Kammanajsu	Z
Kaptan	Z
Tal-Karamelli	Z
Tal-Karjoka	A3, Z
Karlozzu	Z
Kartabù	Z
Ta' Karter (Carter)	A1, Z
Karusu	Z
Ta' Kaspan	A3, B, Z
Ta' Kaspru	Z
Kassar (Cassar)	Z
Kastelli	Z
Tal-Katanott	A3, Z
Tal-Katanozz	B
Katrilla	Z
Katullu	Z
Il-Kavallier	Z
Kawzjo	A2
Il-Kawċ	Z
Il-Kaws	Z
Il-Kaxma	A2, Z
Ta' Kaxxaspro	A3
Każjo	A2
Ta' Kazwejna	B
Il-Kejken	A2
Il-Kejkna	Z
Il-Kinki	A2
Tal-Kennies	A3
Ta' Klikakka	B, Z
Kikkukil	Z
Il-Kinki	A2
Kiskidi	Z
Kitibuċi	A2
Ta' Kletu	A3
Il-Kliewi	A2, Z
Klejsu	Z
Tal-Kobob	Z
Il-Kokni	Z
Kolina	Z
Ta' Kololu	A3
Koppini (Coppini)	Z
Il-Kraxx	A2
Krispin	Z
Ksiba	Z
Tal-Kurċifiss	A3. Z
Kurdar	Z
Il-Kwiju	A2
Tal-Kwina	A3
Il-Kwin	Z
Il-Lablabun	A2, Z
Ta' Labrè	A3, Z
Ta' Laganà	A1
Laganan	Z
Tal-Lajdi	A3
Lalent	Z
Lampa	Z
Lanċa	Z
Tal-Lanġ (Ta' Anġ)	B, Z
Tal-Landier	A3, Z
Il-Lanġu	A2, Z
Il-Lastku	A2
Il-Lawrenti	Z
Lawris	Z
Ta' Lawtier	Z
Lażarba	Z
Tal-Li	A3
Lingrett	Z
Likata	Z
Linku	Z

Tal-Liri	Z	Martinelli	Z	In-Nanu	A2, Z
Litnizza	Z	Mastru Pawl	A2	Tan-Naru	B, Z
Lelà	Z	Matalin	Z	In-Naspla	A3, Z
Lembut	A2	Ta' Matti	A3	Tan-Naspli	A3
Lokkiza	Z	Il-Maws	A2	In-Nassa	A2
Il-Lops	Z	Tal-Maxoxx	A3	Tan-Nassi	Z
Tal-Loqom	Z	Maxxra'	Z	Ta' Nastas	Z
Lotter	Z	Mażelli	Z	Ta' Natal	B, Z
Ta' Lukkeże	Z	Mazzita'	Z	Ta' Natu	Z
Il-Lulu	A2	Mazzara '	Z	Ta' Natu z-Zopp	A3
Luna	Z	Tal-Melħa	B, Z	Navarra	Z
Lunzjat	Z	Merdaċċa	A2	Tan-Naverja	A3, Z
Lupa	Z	Merilli	A1, Z	Navi	Z
Ta' Mabbli	Z	L-Imgħaxxex	Z	Neru	Z
Maċis (matches)	Z	Ta' Milja	Z	Nigles	Z
Maddis	Z	Il-Miċċu	B	Niglipep	Z
Ta' Madlien	A3	Il-Moċċu	Z	Niggiżha	Z
Maġġur	Z	Tal-Mofti	A3	Tan-Nisa	Z
Tal-Magrabun	B, Z	Il-Moħħ	A2	In-Noni	A2
Ta' Maħarax	B, Z	Tal-Monti	Z	Tan-Nożep	A3, Z
Tal-Maħmuġa	B, Z	Il-Moru	A2, Z	Ta' Nozzi	A3, Z
Maħta	Z	Tal-Mostija	A3	Nuħ	Z
Il-Maja	A2	Molfi	Z	Nuneppi	Z
Majjistra	Z	Ta' Morfi	A3	L-Oħxon	Z
Majk	Z	Molfa	Z	Ta' l-OK	A3, Z
Ta' Majru	A3, Z	Mufti	Z	Ta' Orazju	B
Majsi	Z	Muftieħ	Z	Ta' Orsini	A1
Tal-Malament	A3, Z	Tal-Musmar	A3	Paċikk	Z
Il-Mali	A2, Z	Mustaċċa	Z	Tal-Pajlit	A3
Malti	Z	Ta' Ngħas	A3, Z	Pajpella	Z
Tal-Mammasunt	A3, B, Z	Tan-Nabbu	Z	Paċifku	Z
Manina	Z	Najsu	Z	Paċlott	Z
Manini	Z	Nani	Z	Pagu	Z
Tal-Mannara	A3, Z	Nanna	Z	Palawċi	Z
Marid	Z	Nannu	Z	Palmabus	Z
Ta' Martina	B, Z	Tan-Nanu	A3	Tal-Padi	A3

Tal-Pafelioċ	B
Il-Paħ	Z
Tal-Pajlit (Pilot)	Z
Paksu	Z
Pakikku	Z
Tal-Palazz	Z
Il-Panokk	A2. Z
Panokku	Z
Tal-Papà	Z
Tal-Pappagall	B, Z
Il-Pappapà	A2
Pass	Z
Paski	Z
Tal-Pastizzi	A3
Tal-Pata	A3, Z
Tal-Patalott	A3, Z
Ta' Patata	Z
Ta' Patatit	Z
Patni	Z
Il- Patri	Z
Patti	Z
Tal-Pawejxa	A3, B, Z
Pekin	Z
Pellegrin	Z
Il-Peps	A2
Ta' Perċiċċi	A3, Z
Perkiċi	A2
Tal-Pereġin	A3. Z
Perejra	Z
Ta' Peressu	A1
Peressa	B
Peressu	Z
Perimess	Z
Tal-Perù	A3
Il-Peru	A2
Perù	Z
Peruġin	Z
Tal- Pesis	Z
Petitu	A2
Tal-Petut	A3, B, Z
Tal-Pezija	A3, Z
Pinokkjo	A2, Z
Il-Pinzell	A2
Pijpi	Z
Tal-Pikles	A3, Z
Il-Pirilla	A2
Il-Pissu	A2
Pistolu	A2
Il-Pi	A2
Tal-Piti	A3, B, Z
Piżellu	A2
Piżu	Z
Platini	A2
Platt	Z
Il-Plammer (plumber)	Z
Pluto	A2
Ta' Poġġi	A3, Z
Poplu	Z
Porter	Z
Tal-Poxa	A3
Il- Poxu	Z
Il-Prè	A2
Preti	Z
Ta' Privitelli	A1
Tal-Pulikan	A3
Pulitu	Z
Puntatur	Z
Tal-Purtinar	A3
Pussy	Z
Ta' Putumen	A3, B. Z
Tal-Putuna	A3, Z
Tal-Puxena	A3
Puzask	Z
Qabla	Z
Qafsa	Z
Qajmes	Z
Qalebrasu	Z
Ta' Qalleb l-Ankri	B
Il-Qamlu	A2
Tal-Qarmeċ	A3, Z
Tal-Qastni	A3, Z
Qlugħ	Z
Tal- Qofsa	Z
Il-Qormija	A2
Tal-Qormija	A3, Z
Qrati	Z
Qroċċ	Z
Tar-Raddiena	A3, Z
Ta' Randi	A3
Tar-Rapajz	Z
Ta' Rebekka	A3. Z
Regatta	Z
Ir-Regej	A2
Ta' Remiġ	A3. Z
Ta' Remiġju	B, Z
Tar-Revinċ(Revenġ)	A3,B,Z
Ta' Rħam	B, Z
Riħ	Z
Tar-Rikka	B, Z
Rmamen	Z
Tar-Rodu	A3, Z
Ta' Roġers	B, Z
Rokka	Z
Tar-Romblu	A3, B, Z
Ta' Rożolin	A3
Rożalija	Z
Ruħittajba	Z
Is-Sabiħ	Z

Tas-Saburas	A3, B, Z	Suban	Z	Tat-Twiebet	Z
Tas-Sagristan	A3	Suffara	Z	It-Twila	A2
Sakkatura	Z	Is-Sufu	B	Uffizzju	Z
Sakkażan (Saccasan)	Z	Ta' Summiena	B	Ta' Uffu	B
Sali	Z	Tas-Surġent	A3	Uradi	Z
Ta' San Flippu	A3, Z	Tas-Surmanwel	A3, Z	Ta' Vanġelist	A3, Z
San Franġisk	A2, Z	Is-Sussu	A2, Z	Ta' Vanġiela	Z
San Ġużepp	A2	Takkaliti	A2	Tal-Vaxxell	Z
Ta' Sapa	A3, Z	Ta' Takkaliti	A3	Tal-Venikwà	A3, B, Z
Sapiti	Z	Tat-Taljan	A3	Ta' Vento	A1
Tas-Seraċin	B, Z	Taljana	Z	Il-Verdun	A2
Is-Sasu	A2	Tat-Tampier	A3, Z	Verżin	Z
Ta' Sasu	A3, B	It-Tank	Z	Tal-Veża	A3, Z
Sassu	Z	It-Tatù	A2	Virdis	A2
Tas-Saksafon	Z	Tat-Telli	A3, Z	Ta' Vjoletta	A3, Z
Seguna	Z	Tiġieġu	A2	Tal-Volpa	A3, B, Z
Sellun	Z	It-Tikka	A2	Il-Wajwaj	A2
Sera	Z	Tat-Tikka	A3, Z	Tal-Wajwaj	A3
Serra	Z	Tilla	Z	Il-Widna	A2
Is-Seven	A2	Tat-Tilola	A3, Z	Tal-Widow	A3
Tas-Sigarru	A2	Trirmimna	Z	Il-Wiequ	A2
Tas-Siġġijiet	Z	Tat-Tobi	A3, Z	Il-Wols	A2
Is-Sikenz	A2	Tat-Tosu	A3, Z	Il-Womu	A2
Tas-Siki	A3, Z	Ta' Tinipatni	B	Tax-Xaħam	A3, B, Z
Tas-Sinjorina	A3	Trizza	Z	Ix-Xamina	A2
Is-Sittabirra	A2, Z	Tat-Tromba	A3	Ix-Xampatra	Z
Ta' Skalamett	B, Z	It-Trumbettier	A2	Xamrok	Z
Skarpan	Z	Tat-Tunajja	A3, Z	Xanett	Z
Ta' l-Iskud	B, Z	Tat-Tunanu	A3	Ix-Xark	A2
Sofin	Z	Tunett	Z	Xarxen	Z
Soldi	A2	Tuneżija	Z	Ix-Xejki	A2
Is-Sold u nofs	A2	Tunnara	Z	Ix-Xellugi	A2
Is-Solfa	A2	Turija	Z	Xemx	Z
Tas-Sonu	A3, Z	Tutina	Z	Xewka	Z
Ta' l-Ispettur	A3	It-Tutu'	A2, Z	Ix-Xidja	A2
Sunetti	A2	It-Tuwenz	B, Z	Ix-Xifu	A2, Z

Xiħ	Z	Taż-Żażli	A3, Z	Taż-Żiffa	B
Ix-Xixxi	A2	Taż-Żebbuġija	A3	Taż-Żigulott	A3, Z
Xjara	Z	Iż-Żebra	A2	Żiko	A2
Ix-Xmatt	Z	Taż-Żejt	A3, B, Z	Iż-Żina	A2
Xogħol	Z	Ta' Żembel	A3 B, Z	Iż-Żnej	A2
Ix-Xranz	A2, Z	Żenga	Z	Iż-Żniża	Z
Ix-Xufier	A2	Ta' Żeppa	B	Iż-Żogi	A2
Tax-Xwejħa	A3, B, Z	Żeri	Z	Taż-Żoneċ	A3
Żakkew	Z	Taż-Żermuġ	A3	Iż-Żonoċ	Z
Taż-Żambu	A2, B	Iż-Żero	A2	Iż-Żużu	Z
Żammitellu	Z	Ta' Żettu	Z	Iz-Ziju Ġann	A2
Żananga	Z	L-Iżgiġġ	Z	Taz-Zikizokk	A3
Żanża	Z	Iż-Żiemel	A2	Zopp	Z
Iż-Żarmuċ	Z	Taż-Żiemel	B, Z	Taz-Zupietru	A3, B, Z
		Iż-Żiffa	A2,		

Abbonament / Sħubija

Din il-pubblikazzjoni ma tinsabx fil-ħwienet, għax jirċivuha b'xejn il-Membri Effettivi tal-Għaqda tagħna. Għalhekk min irid jabbona jrid jissieħeb fil-Għaqda Maltija tal-Folklor billi jħallas lira fis-sena (Lm 1); membri ġodda jħallsu żewġ liri (Lm 2) fl-ewwel sena biss, u jkomplu bil-lira fis-sena. Kull ħlas għandu jintbagħat BISS lit-Teżorier, is-Sur J.F.Porsella Flores, 69, Triq il-Palma, Paola.

Kumitat 2002, Għaqda Maltija tal-Folklor fit-30 ta' April, fis-sede tal-*British Legion (Malta) fil-Belt,* meta sar trattament lil Guido Lanfranco li nħatar president onorarju. Fir-ritratt jidhru, mix-xellug għal-lemin fuq quddiem:- Angelo Dougall, Alfred Fenech, Guido Lanfranco, Marija R. Pisani, Joseph F. Porsella-Flores; Fuq wara, George Cilia, Lina Zerafa, Ġużi Gatt, Joseph Fenech, Frans Farrugia.

Bidliet fil-Kumitat 2002 Is-Sur Guido Lanfranco li għal bosta snin kien president tal-Għaqda, minħabba raġunijiet personali ma aċċettax in-nomina li jibqa' għas-sena 2002. Għalhekk il-kumitat ħatar lil Ms. Maria R. Pisani bħala president. Is-Segretarju, is-Sur Alfred Fenech, minħabba raġunijiet ta' saħħa, kellu jħalli l-kariga tiegħu f'Lulju, u l-kumitat ħatar lis-Sur Ġużi Gatt li daħal minfloku. Nawguraw lis-Sur Fenech l-isbaħ xewqat u nirringrazzjawh għas-snin ta' xogħol lill-Għaqda.

Ħamsa u għoxrin sena ta' L-Imnara Din il-pubblikazzjoni ħarġet l-ewwel darba fl-1978, dejjem mill-editur preżenti. Bdiet b'mezzi foqra ta' produzzjoni ta' dak iż-żmien sakemm il-proċess ta' fotokopji u l-kompjuter bdew jiżviluppaw biex L-Imnara bdiet toħroġ kwalita aħjar u l-kitbiet li fiha qed ikunu ta' għajnuna għal bosta riċerkaturi fil-libreriji. Nawguraw li tkompli għal daqshekk snin oħra fil-futur.

Żewġ attivitajiet.

Fil-5 ta' Marzu 2002 saret laqgħa ta' diskussjoni li fiha erba' membri ġabu oġġetti li saru spejegazzjonijiet u diskussjoni dwarhom kif ġej:

Is-Sur George Cilia:	musbieħ antik tal-metal.
Is-Sur Frans Farrugia:	ġaġġa tradizzjonali tal-werżieq (jew grillu) li għamel hu stess; għodda biex tikkarga l-iskrateċ.
Is-Sur Arthur Grima:	ritratti ta' tifel liebes b'wegħda ta' San Franġisk.
Is-Sur Guido Lanfranco:	Miċċa taż-żingu li biha kienu jixgħelu t-tazzi tal-festi; fanal ta' l-aċitelena; pappagall (għodda) biex taqla' l-imsiemer kbar; santa li tpatti għall-malafama; diversi santi b'talb għal żmien l-ewwel u t-tieni gwerer dinjin.

Fit-3 ta' Lulju 2002 saret taħdita nteressanti minn Paul P. Borg "Snajja' u Xogħol il-Maltin" dwar ir-riċerka tiegħu għall-kotba li ppublika dan l-aħħar.

XOGĦOLIJIET TA' DAN L-AĦĦAR MINN MEMBRI TA' L-GĦAQDA MALTIJA TAL-FOLKLOR

Nota Editorjali *L-editur lest li jdaħħal noti dwar xogħolijiet u pubblikazzjonijiet mill-membri ta' l-Għaqda Maltija tal-Folklor. Mill-lista li tidher hawn taħt tlieta biss kitbulu dwar pubblikazzjonijiet tagħhom; il-kumplament ġabarhom l-editur, li jiskuża ruħu jekk ma semmiex lil kulħadd, għax ma jistax dejjem ikun jaf x'qed jagħmel kulħadd u kullimkien jekk ma javżawhx.*

Attard, Anton Qed jagħmel riċerka dwar katekisti ta' qabel il-gwerra fil-Kottonera. Għandu bżonn jissellef kopja tar-ritratti tal-membri tal-M.U.S.E.U.M. Ġiġi Vidal (miet 1944) u Lorenzo Dingli (miet 1958). F'din il-ħarġa ta' L-Imnara għandu kontribuzzjoni dwar il-laqmijiet tal-Birgu.

Borg, Paul P. Fl-2001 ħareġ il-ktieb tiegħu "Snajja u Xogħol il-Maltin" Vol. II (375 paġni). L-ewwel volum ħareġ fl-2000. Jittrattaw mhux biss dwar ix-xogħolijiet u s-snajja, imma dwar individwi bħala karattri fil-kuntest tal-ħajja Maltija. Għad irid joħroġ it-tielet wieħed. Għamlilna taħdita dwarhom fit-3 ta' Lulju 2002.

Borg Cardona, Anna B.A., L.T.C.L. Wara ħafna riċerka lokalment u barra minn Malta, ppublikat "A Musical Legacy - *Malta-related music found in foreign libraries*" (168 paġni) (2002) Jiġbor fih xogħolijiet sa mis-seklu sittax. Fl-ewwel parti tidher l-istorja nteressanti tal-mużika u ż-żfin f'Malta. Parti oħra tittratta żifniet u mużika tal-*Branles de Malte* mis-seklu sittax, u *La Maltese* tas-seklu sbatax. Taqsima oħra tiġbor xogħolijiet ta' danza u melodija mis-seklu sbatax. F'dan il-ktieb oriġinali nsibu ħafna illustrazzjonijiet addattati biex jagħtu l-atmosfera ta' dawk iż-żminijiet minn inċiżjonijiet u litografiji kontemporanji. Fih ukoll bosta paġni bil-mużika miktuba li wieħed jista' jaqra u jdoqq. Fil-*Journal of American Musical Instrument Society* (2002) kitbet dwar *The Maltese Friction Drum*. F'din il-ħarġa ta' L-Imnara għandha wkoll artiklu riċerkat dwar iċ-ċuqlajta.

Camilleri B.A.(Gen.), Dip.Ed.(Ad. & Man.), **J.C.** Kull sena jikteb għadd ġmielu ta' artikoli f'diversi perjodiċi u gazzetti. Fil-*Malta Year Book* 2002 kiteb dwar "Graham Island . . " . F'*Il-Mument* insibu ta' nteress artikli dwar snajja, bħal bejjiegħa tal-ħalib, kalkara tal-ġir, il-furnar, is-salini u oħrajn, minbarra kitbiet oħra dwar festi bħal dawk ta' Sant'Anton Abbati, il-kandlora u Santa Katarina.

Cassar Pullicino, A.L.A., M.Q.R., **Ġużè** Fl-2001 il-PIN ippublikawlu "Il-Kitba bil-Malti sa l-1870" (224 paġni), u fl-2002 "Aktar Kitba bil-Malti tas-Seklu 19" (157 paġni). Dawn huma t-tnejn mis-serje *Kullana Kulturali.* Dawn huma kollha ġabra ta' xogħolijiet miġburin wara ħafna snin ta' riċerka. Mimlijin noti u referenzi ddettaljati u mportanti għall-istudjużi tal-letteratura tagħna.

Chetcuti, M.O.M., **Ġużè** F'dawn l-aħħar ftit snin ippubblika diversi xogħolijiet voluminużi. Fl-2002 ħareġ "Kittieba Ħbiebi - *Ġrajja awtobijografika tal-letteratura Maltija*" (728 paġni). Jinkludi għadd ta' kitbiet, intervisti u korrispondenza ma' kittibea li jafuh, għalhekk dan il-ktieb ipoġġi lil Ġużè Chetcuti fil-kuntest ta' żmienu tul bosta snin. Qabel dan kien ħareġ ukoll antoloġija tal-poeżiji miġbura tiegħu kif ukoll oħra ta' proża.

Cilia, George Fis-suppliment tal-Milied ta' *Il-Mument,* (16-XII-2001) ikkontribwixxa kitba dwar il-kebbies tal-fanali żmien il-Milied. Ma din deher ukoll ritratt tal-kebbies, mudell li jifforma parti minn xena folkloristika li s-Sur Cilia għandu d-dar tiegħu.

Ellul Galea, M.O.M., **Karmenu** F'Diċembru 2001 ħareġ il-ktieb tiegħu "It-Trejdunjoniżmu f'Malta" Vol. IV (519 paġni). Dan u t-tliet volumi ta' qablu huma l-aktar xogħol awtorevoli u komplit li għandna dwar dan is-suġġett, mimli referenzi u noti li jiffurmaw il-bażi għal min irid ikompli jirriċerka dan is-suġġet li għalih iddedika ħajtu s-Sur Ellul Galea. Nifirħulu għall-Medalja ta' Malta (M.O.M.) li kiseb.

Gambin B.A.(Hons.), M.A., **Kenneth** Ix-xogħol tiegħu "*The Prison Experience at the Inquisitor's Palace*" (80 paġni) ħareġ mill-istamperija tal-gvern fl-2002. Fil-*Fokus* li joħroġ supplement ma' *Il-Mument* (14 u 21-IV-2002) kien kiteb ukoll fuq l-istess linji, dwar it-tortura u dwar il-ħabs ta' l-inkwiżizzjoni. Dan huwa xogħol oriġinali riċerkat, fuq suġġett li dwaru hawn aktar interess f'dawn l-aħħar snin.

Gatt, Ġużi Minbarra li f'din il-ħarġa ta' "L-Imnara" għandu artiklu oriġinali dwar il-flus, kejl u qisien Maltin, għadu dejjem jaħdem u jirriċerka vokabularju klassifikat fuq diversi gruppi ta' kliem. Fil-programm tal-festa ta' San Nikola (2002) maħruġ mis-*Siġġiewi Festival Brass Band and Social Club,* għadnu artiklu ieħor sabiħ (10 faċċati) intitolat "Xi ħaġa fuq il-qtates u l-klieb".

Grech, Sergio Habrieki fl-għaqdiet kulturali, l-aktar tal-Malti u tal-poeżija li għalihom jorganizza attivitajiet varji. Ta' Sikwit jikteb dwar l-ilsien Malti fil-gazzetti lokali. Jipproduċi programmi fuq ir-radju. F'Diċembru 2001 għamel intervista lill-editur dwar "L-imnara" fuq ir-Radju ta' L-Universita fis-sensiela "Pickwick".

Grima B.A., M.A., Ph.D., **Dr. Joseph F.** Fis-sena 2001 il-PIN ħareġ il-ktieb tiegħu "Żmien il-Kavallieri f'Malta 1530--1798" (307 paġni), mis-sensiela Kullana Kulturali. Fih l-informazzjoni kollha relevanti għal dan il-perjodu ta' l-istorja tagħna u mimli illustrazzjonijiet. Fost l-istampi kuluriti hemm is-sett kollu ta' l-armi tal-Gran Mastri.. Is-sur Grima għadda karriera mimlija pubblikazzjonijiet dwar l-istorja ta' Malta.. Din id-darba rridu nifirħulu għall-grad tad-Ph.D.

Jaccarini M.D., F.R.C.P., D.CH., **Dr. Carol J.** F'din il-ħarġa ta' "L-Imnara" ssibu artiklu tiegħu interessanti dwar il-muxrabija. Ilu żmien jirriċerka dwar strutturi u bini Malti mxerrdin fil-kampanja ta' Malta u Għawdex. Ħafna minn dan ix-xogħol ġabru fil-ktieb "Ir-Razzett" li tiegħu reġa' ħareġ edizzjoni oħra (2002). Fil-ktieb "*Mellieħa throughout the tides of time*" li ħareġ il-Kunsill Lokali ta' dak ir-raħal, jidher artiklu tiegħu dettaljat dwar "*Giren and Imgiebaħ of Mellieħa*" (minn paġna 169 sa paġna 195) b'ħafna tabelli dettaljati u ritratti oriġinali.

Lanfranco M.Q.R., **Guido** Kiteb għadd ta' artikoli ta' nteress folkloristiku u storiku f'diversi programmi tal-festi 2002, kif ukoll f'perjodiċi oħrajn. Għamel ukoll reċensjoni tal-ktieb ta' Anton F. Attard "Mid-Dinja tas-Seħer u tal-Folkklor" (2002). Minbarra diversi taħditiet u parteċipazzjoni fi programmi tar-radju u televiżjoni, fit-2 ta' Jannar 2002, fuq Radju Universita, fis-sensiela "Identita . . . ħarsa lejn il-gens Malti" preżentat minn Fr. John Avellino, ġie intervistat bejn 6.30pm u 8p.m. fuq il-kapitlu 15 dwar folklor u artiġjanat, li jifforma parti mid-dokunment "Il-politika kulturali f'Malta /Cultural policy in Malta . . A discussion document issued by the Ministry of Education 2001". F'Marzu 2002 il-Kunsill Nazzjonali tal-Ktieb taħ il-Premju Letterarju Speċjali għall-ktieb "Storja tat-Trasport f'Malta" (1999), fil-kategoprija ta' xogħol ta' riċerka.

Masini L.P., **Franco** Ġie li jikteb artikoli fil-gazzetti. Wieħed minnhom "*Gozo's crown jewels*" deher f' *The Sunday Times* (16-XII-2001). Dan jittratta

dwar dokumenti u muniti mill-aktar antiki, flimkien ma' fdalijiet oħra ta' żminijiet klassiċi misjubin f'Għawdex.

Mifsud Chircop B.A. (Hons.), M.A.(Hons.), Ph.D., **Dr..Ġorġ** Din is-sena nifirħulu għad. Ph.D. li kiseb. Sadattant kompla ħafna attivita konnessa mal-folklor tagħna. Nħatar *chairman* tal-Ħames Festival ta' l-Għana. F'Marzu attenda u ppartecipa fil-*colloquium* dwar *Verbal wisdom and verbal humour* organizzat mill-Folklore Society of London. Il-PEG ippubblika l-ktieb tiegħu "Mill-praspar ta' Ġaħan u stejjer tradizzjonali oħra" (2001). Fil-ktieb li ħareġ il-kunsill lokali tal-Mellieħa "*Mellieħa through the tides of time*" ikkontribwixxa l-artiklu interessanti "*A look at some legends*" (minn paġ.197 sa paġ.203). Kiteb ukoll diversi artikoli fil-gazzetti, inkluż wieħed dwar San Ġwann u L-Imnarja (*GensIllum* 29-VI-02) u dwar Reinhold Kontzi (*The Sunday Times* 27-I-02). Fit-28 ta' Novembru 2001 tkellem dwar "Id-diskursivita tal-ħrafa Maltija" fl-Universita bħala waħda mis-serje "Konferenza Ġużè Galea".

Pisani B.A., LL.D., **Dr. Paul George** F'Ottubru 2001 ippubblika l-ktieb "Ġorġ Pisani . . . Bibljografija Magħżula" (32 paġni) Dan fih lista tal-kitbiet kollha ta' missieru Ġorġ (1909-1999) li jinkludu drammi, poeżija, novelli, folklor u rumanzi, kotba u artikoli, kif ukoll antoloġija, traduzzjonijiet, manuskritti u oħrajn. Inkluda wkoll kitbiet dwar Pisani minn ħaddieħor. Biex ifakkar it-tielet anniversarju mill-mewt ta' missieru, in-Nutar Paul George Pisani ppreżenta kopja tal-ktieb lill-Biblioteche Riunite Civica e Ursino Recupero li hemm f'Katanja, Sqallija, fejn jinsabu mhux biss kollezzjoni sħiħa tal-kitbiet ta' Ġorġ Pisani, imma wkoll ta' diversi awturi Maltin oħrajn.

Porsella Flores, Joseph F. Jikteb diversi drabi fil-gazzetti. Dan l-aħħar kiteb bċejjeċ ta' korrispondenza dwar punti storiċi. F'*Leħen is-Sewwa* (26-I-02) dwarl-arloġġ tax-xemx mal-knisja tal-Ġiżwiti, u f'*The Times* (23-III-02) dwar min jieħu l-kreditu li f'Malta daħlet l-Ordni ta' San Ġwann.

Zahra, Lorenzo Għadu jikteb diversi artikoli fil-programmi tal-festi. Fost l-oħrajn kellu wieħed dwar il-baned u l-mużika fis-seklu dsatax fil-programm tal-Filarmonika Santa Marija, Mosta 2002. Mimbarra dan għadu jikteb korrispondenza

fil-gazzetti dwar punti li jikkonċernaw il-Birgu. F'din il-ħarġa ta' L-Imnara għandu lista ta' laqmijiet ta' dik il-Belt.

APPREZZAMENT

Fis-6 ta' Awissu 2002 miet Rafel Bonnici Calì ta' 95 sena. Kien ilu membru fil-kumitat ta' l-Għaqda Maltija tal-Folklor sa minn mindu bdiet. Kien wera ħafna ħeġġa meta l-għaqda kienet organizzat tliet wirjiet folkloristiċi fis-snin sebgħin, waħda minnhom dwar l-*ex voto*, oħra dwar oġġetti folkloristiċi u għadd ta' tpinġijiet minn tiegħu, u l-oħra wirja dwar kostumi lokali.

Kien restawratur u pittur magħruf u għamel ħafna xogħolijiet ta' pittura fi knejjes u djar privati. Kemm-il darba qabbduh jagħti kulur lill-istatwi bħala parti mir-restawr tagħhom. Fis-snin għoxrin kien ukoll jagħmel xogħol ta' dekorazzjoni interna bi tpinġija mal-ħitan u s-soqfa, u kienu jqabbduh ukoll ipinġI l-ġnub tal-karrozzi tal-linja, kif kienet id-drawwa bejn iż-żewġ gwerer.

Kien kittieb popolari prolifiku u kien jikteb fil-gazzetti bil-Malti dwar l-arti u l-artisti, kif ukoll dwar l-istorja, l-aktar fejn jidħlu l-kavallieri. Kiteb bosta dwar id-drawwiet u t-tradizzjonijiet, u wkoll ktieb "Kitbiet imzewqa" (1987) (180 paġni).

Kien twieled Ħal Tarxien u tgħallem l-arti għand Giuseppe Calì. Għamel żmien jgħallem l-arti f'diversi skejjel tal-gvern. Fi żmien kien president tal-każin tal-Banda Annunzjata ta' Ħal Tarxien. Kien kavallier Tas-Soverign Military Order of St. John (Knights of Malta). Is-Society of Arts, Manufacture and Commerce ippreżentatu bil-Medalja tad-Deheb (1982). Saret wirja bix-xogħolijiet tiegħu fil-Mużew tal-Kattidral Fl_Imdina (1985).

Rafel Bonnici Calì
Ritratt 8-V-1985 waqt żjara Mill-Għaqda tal-Folklor fil-Mużew tal-Kattidral, Mdina.

Rappreżentanza tal-Kumitat ta' l-Għaqda Maltija tal-Folklor attendiet il-funeral tiegħu f'Ħal Tarxien u raddet il-kondoljanzi lill-familjari tiegħu. R.I.P.

GĦAQDA MALTIJA TAL-FOLKLOR LISTA TA' MEMBRI EFFETTIVI
Awissu 2002

PRESIDENTI ONORARJI: **Cassar Pullicino A.L.A., M.Q.R., Ġużè; Lanfranco M.Q.R., Guido; Mikallef Buħaġar, Karmen.**

MEMBRU ONORARJU: **Verie, M'me Aurora**

MEMBRI EFFETTIVI

Agius Muscat, Anton 64, Triq Borg Olivier, San Ġiljan STJ 08
Attard, Anton, "Sidtna Matija" Triq il-Qaliet, Wied il-Għajn ZBR 10
Attard B.A.(Hons.), Karmenu, 3, Guthrie Str. Dickson A.C.T. 2602 Camberra, Australia
Bajada, Joseph, "Madonna Ta' Pinu", Vjal 8 ta' Settembru, Xagħra, Gozo 103
Bezzina, Mrs. Christine, 59, Triq Zekka, Valletta VLT 12
Bianchi B.Sc., Nicholas C., "Villa Fort", Triq Preca , Lija 04
Bonanno, Henry, 21 "Ophrys", Triq Ġuże Cardona, Qormi QRM 08
Bonello, E., 52, Triq Bishop Labini, B'kara BKR 05
Bonnici Dip.Bus.Law & Acc., John A., "Marise" Flat 2, Old Railway Av. Balzan
Borg, Alphie, 104, Ashtree Road, Frome, Somerset, BA 11 25F England, U.K.
Borg, Paul P., "Mirabelle" 99, Triq id-Dawr, Mosta MST 02
Borg Cardona B.A., L.T.C.L., Mrs. Anna, "Ċiklamina" Triq il-Qarċilla, Balzan BZN 07
Borg Cardona, Chris. H., "Dar Zanira", Balzan Valley, Balzan BZN 08
Bugelli, David, 19, Melita Street, Sliema.
Calleja, Frankie, "Tinkerbelle", Triq il-Kunvent., Żabbar ZBR 04
Camilleri B.A.(Gen.), Dip.Educ.(Ad. & Man.), Jos. C., "Ilqugħ", 32 Triq il-Muskatell, Attard BZN 04
Cassar B.A., M.Ed., Ph.D., Dr. George, 78, Triq Papa Piju XII, Mosta MST 05
Cassar, Lawrence, 24-25, Triq Zondadari, Rabat, Malta RBT 12
Cauchi, Mrs. Catherine, "The Cycads", Triq is-Sienja, Attard BZN 06
Chetcuti M.O.M., Ġuże, "Żerniq", 8 Flat 10, Triq Għar il-Lenbi, Sliema SLM 16
Chircop Ph.D., Dr. John, 53, Triq Fikus, Żabbar ZBR 07
Ciantar, Ms. Josette, Flat 2, 2 Triq il-Kardinal, Birgu CSP 08
Cilia, George, 64, Triq San Vincens, Sliema
Cini, Joseph, "Merħba", Triq Leli Falzon, Naxxar NXR 04
Cremona, John, 54, Triq San Ġwann Bosco, Rabat, Għawdex VCT 104
Cuschieri, Carmel, "St. Mary", Triq Ross, San Ġiljan STJ 10
Debono, John, 63, Triq N. Cotoner, Lija, BZN 10
Deguara, Frans, 70 "Dediolanum", Triq Papa Piju XII, Mosta MST 05
Delicata, John, "Doris" 26, Triq Sir Anthony Micallef, Balzan BZN 08
Diacono, Mrs. Josephine, 9, Triq Agius Muscat, Żabbar
Dougall, Angelo, 76, Triq San Mikiel, Birżebbuġa, BBG 02

Ellul, Joe, 60, Triq S. Rokku, Qormi QRM 11
Ellul Galea M.O.M., Karmenu, 32, Triq Tal-Borg, Paola PLA 06
Farrugia, Frans, "Mon Delice", Dawret Ħal Għaxaq, Ħal Għaxaq ZTN 13
Farrugia, Joseph A., 61, "Ewreka", Triq Santa Marija, Tarxien PLA 11
Felice B.Ch.D., John, Krypton Chemists Triq Ta' l-Ibraġ St.Andrews STJ 13
Fenech, Alfred, "Grezz", Triq id-Dirsa, Attard BZN 05
Fenech, Joseph M., "Massabielle" 7, Triq Mons. M. Azzopardi, Siġġiewi QRM 15
Fenech, Louis "Farag" Triq Stefano Erardi, L-Iklin
Fenech, Mrs. Martha, 26, Triq Ponsomby, Mosta MST 07
Formosa B.A., Patrick, 33, "Patros" ,Wignacourt Street, B'kara BKR 08
Gambin B.A.(Hons.), M.A., Kenneth, "Monserrat" Triq Gananton Tanti, Tarxien PLA 18
Ganado LL.D., Dr. Albert, 1, Triq M'Anton Vassalli, Valletta VLT 13
Gatt, Ġużi, 7, Block C, Perry Court, Triq Birkirkara, San Ġiljan SLM 13
Glanville, George "Spring" Mater Boni Consilii" Fgura pla 16
Grech, Sergio, 1, Wesgħa 5 ta' Ottubru 1974,Żejtun ZTN 04
Griffiths M.D., F.R.C.S., Prof. V., 7, Palm Str., San Ġiljan STJ 12
Grima, Arthur, 129, Triq San Mikiel, Birżebbuġa BBG 02
Grima, J. "Pompei" Triq San Tumas, Fgura PLA 14
Grima B.A., M.A.,Ph.D.,Dip.Edic.,M.I.M., Dr. Joseph F., "Kosi Kot", Triq Ġuże Ellul Mercer, Qormi QRM 06
Grima, Ms. Sylvana, 27, Tartarni Str., Rabat RBT 07.
Grixti, Raymond, "The Winds" , Triq Clematis, Santa Luċija PLA 10
Guillaumioer, Alfie, 12, Triq Villambrosa, Ħamrun HMR 06
Jaccarini M.D., F.R.C.P., D.CH., Dr.C.J., "Dovedale", Garden Crescent, The Gardens, St.Julians STJ 12
Lanfranco M.Q.R., Guido 78, Triq San Trofimu, Tas-Sliema SLM 02
Lia B.Ed.(Hons.), B.A., Mrs. Carmen, 18, Main Str., Żabbar ZBR 02
Lia B.Sc., P.G.C.E., Mrs. Gloria Anne, "Jubilate Deo" Triq Gdida fi Triq Melqart, Marsaxlokk ZTN 09
Magri-Naudi, Mrs. Magda, "Torsance", 5 Triq Karlu Darmanin, Lija BZN 14
Mallia A.C.I.B., A.C.I.S., F.I.Met., Alfred, "Is-Sebuka",Triq Ta' Marmora, San Ġwann SGN 07
Masini L.P., Franco, "Cittadella", Triq il-Linja, Ħ'Attard BZN 05
Mifsud, Mrs. Rita, 230 "Casa d'Amore", Constitution Str. Mosta MST 03
Mifsud Chircop, B.A.(Hons.),M.A.(Hons.),P.G.C.E., Ph.D., Dr. Ġorġ, "Fommu Bil-Għasel" Triq il-Bufula Ħamra Mosta MST 02
Muscat, Mrs. Victoria, "Il-Musbieħ", Valley Road, Msida MSD 03
Pace, Tony, "La Traviata" Triq Dun Karm, L-Iklin BZN 11
Pellegrini B.A., LL.D., Dr.F., "Sonata", Triq Tal-Mirakli, Lija BZN 10
Pisani, Maria R., 194, Triq San Pawl. Valletta VLT 02
Pisani B.A., LL.D., Dr. Paul George, 40c, Main Gate Str., Victoria, Gozo VCT 103
Porsella Flores, J.F., 69, Triq il-Palma, Paola PLA 03
Puli, M.Q.R.,, Ms. Mary, 52, Triq Sant' Agata, Tas-Sliema SLM 07
Ragonesi, Ms. Anita, "The Oasis" Flat 6, Birkirkara Hill, San Ġiljan STJ 09
Risso, Capt. R., "Mon Fleur", Triq Sant' Antnin, San Ġwann SGN 04